

Ramazanı Divan Şiiri Metinlerinden Okumak

Hakan YEKBAŞ*

Giriş

Tarihin bilinmeyen dönemlerinden günümüze kadar geçen zaman içinde din, bütün toplumların yaşamında ve kültüründe belirleyici bir rol oynamıştır. Hemen her toplumda geçerli olan bu husûsiyet, söz konusu Müslüman Türk toplumu olunca kendisini daha belirgin ve etkili bir şekilde hissettirmektedir. Bu bağlamda geleneksel Osmanlı toplumunun sosyal, kültürel ve edebî yaşamına kaynaklık eden en önemli öge hiç şüphesiz İslam'dır. İslam dini, özellikle Türk kültür ve edebiyat hayatını derinden etkilemiş, özellikle edebî ürünlerin muhtevasında doğrudan belirleyici olmuştur.

Bu bakımdan Ramazan ayı; muhtevasında taşıdığı büyük maddî ve manevî zenginliği, inanç dünyamızdaki önemi, kültür ve gelenek anlamında uygulamaları ile zengin bir birikim ortaya çıkarmıştır. Osmanlı ülkesi geneli ve başkentinde Ramazan; ortaya çıkan farklı tezahürleri dolayısıyla yalnızca oruç, teravîh, Kur'ân, sosyal yardımlaşma ve benzerlerinden ibaret bir ibadet ayı olarak görülmemiştir. Bu sayılan özellikler Ramazanın bütün Müslüman toplumlarında rastlanan dinî boyutunu ifade etmektedir. Halbuki bu kutsal ay, aynı zamanda Müslüman topluluklarının her birinde buldukları iklime, coğrafi şartlara ve dünya görüşlerine göre ayrı ayrı örflerin doğmasına yol açmıştır.¹ Eski kültürümüzde Ramazan, dinî bir vecibenin yerine getirildiği önemli bir ay olduğu kadar, kültür ve folklor hayatımıza getirdiği zenginliklerle de mühim bir

1 - Halit Dursunoğlu, "Klasik Türk Edebiyatında Ramazan Konulu Şiirler", *Atatürk Üniversitesi TAED*, Cilt: 10, Sayı: 22, 2003, s. 20.

yere sahiptir.² Bu bağlamda Ramazan ayı, Osmanlılarda sadece dinî boyutuyla değil kültürel boyutuyla da yaşanmış bir ay olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki kültürümüzde, Ramazanla ilgili olarak birçok deyim, atasözü, fıkra ve hatıra türünde zengin bir literatürün oluştuğunu söyleyebiliriz.³

Türk milleti, Ramazanı kendine özgü bir hayat tarzı hâline getirmiş ve bu aya mahsus geleneksel bazı uygulamalarda bulunmuştur. Kendi dünya görüşünü ve estetik anlayışını da katarak Ramazan ayına ayrı bir güzellik kazandıran Türkler, Süheyl Ünver'in ifadesiyle; "...*Ramazan ayında mahya, temizlik, ahlak tasfiyesi, günah ve zararlı şeylerden çekinme, yerinde eğlenebilme, dinlenebilme, cömertlik ve herkesi düşünmek terbiyesini bir araya getirerek bir 'Ramazan Medeniyeti' meydana getirmiş*"⁴ bir millettir. Bu sayede Ramazanı sadece bir ibadet iklimi olarak görmemişler, aynı zamanda bu aya mahsus inanç ve ibadetlerin sosyal hayatı beslediği, böylece kendine mahsus bir edebî alan inşa ettiği kültürel bir boyut kazandırmışlardır.

Din ile hayat arasındaki bu sıkı bağın yansımalarını sanat dalları içerisinde özellikle edebiyatta daha açık bir şekilde görmek mümkündür. Edebiyat, hayatı kuşatan bir sanat dalı olması hasebiyle daha geniş imkânlarla sahiptir. Bu bakımdan edebî eserlerde; din ve dinin toplum hayatındaki tezahürleri, hemen her türlü ibadet, dine ait uygulamalar ve bunlara ait duyuş ve düşünceler yoğun bir şekilde işlenmiştir.

Ramazan, bu özellikleri haiz bir ay olarak dinî ve kültürel boyutları ile edebiyatımızı derinden etkilemiştir. Edebiyat ki hayata ve insana tutulan bir aynadır. Bu aynadan Ramazan ayı, dinî ve kültürel boyutu ve bütün uygulamalarıyla edebiyatımızın her alanında şair ve yazarların elinden günümüze kadar adeta bir *Ramazan Edebiyatı* kimliğiyle yansıtılmıştır. Ramazan veya oruç, dinî bir mevzu olarak işlendiği kadar sosyal ve edebî bir mevzu olarak

2 - Ali Fuat Bilkan, "Ramazaniyelerde Zihniyet Değişmelerinin İzleri", *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar*, L&M Yay, İstanbul 2006, s. 11.

3 - Bu konularla ilgili bk: Ahmet Rasim, *Ramazan Sohbetleri*, Kitapçılık Ticaret Limited Şirketi Yay., İstanbul 1967; Ramazan Kitabı, (hzl: Özlem Olgun), Kitabevi Yay., İstanbul 2001; *Tarihte Ramazan*, (editör: Ertuğrul Tarık Kara), Hazine Yay., İzmir 2006; İbrahim Refik, *Ramazan Medeniyeti*, Albatros Yay., İstanbul 2000; Taha Uğur Türkmen, *Edebiyatçılarımızın Kaleminden Ramazan*, Brifing Yay., İstanbul 2008.

4 - A. Süheyl Ünver, "Ramazan Medeniyeti", *Diyanet İşleri Reisliği 1960 Yıllığı*, 1960, s. 21.

da yüzyıllar boyunca edebî eserlerimizde işlenegelmiştir.⁵ Edebiyatımızda bu kutsal ayın her türlü birikiminin çerçevesinde atasözleri ve deyimler üretilmiş, hatıra türü büyük bir zenginlik kazanmış, Ramazaniyeler, Ramazan manileri, ilâhiler sayesinde bu aya mahsus edebî bir nüfuz sahası oluşmuştur.

Bilindiği gibi *Ramazan* kelimesi, Arapça “*r-m-z*” kökünden masdar olup “*çok sıcak olmak, çok ısıtmak, yakmak*” anlamlarına gelir. Özel anlamı ile Esmâ-i Hüsnâ’dan olduğu ve günahları yok edici manasına geldiği de bilinmektedir. Genel anlamı ile Ramazan, kamerî ayların dokuzuncusunun adıdır. Allah’ın adı ile karıştırılmaması için de yaygın olarak *şehr-i Ramazan* biçiminde kullanılmıştır.⁶

Ramazan, en başta *Ramazaniye* adı verilen özel bir nazım türünün doğmasına vesile olmuştur. Özellikle divan edebiyatında Ramazan denilince akla ilk gelen eserler Ramazaniyelerdir. Bu tür eserlerde; oruç, mahyalar, hilâli gözetleme, Ramazan sofuları, iftar, imsak ve sahur vakti yapılanlar gibi birçok mevzu işlenmiştir. Âmil Çelebioğlu, bu tür eserleri işledikleri konulara göre üçe ayırmaktadır:

- 1- Dinî
- 2- Tasavvufî
- 3- Edebî

Çelebioğlu, bazen bir eserin tamamen belli bir gruba girmeyebileceğini hem dinî hem tasavvufî hem de edebî özellikler taşıyabileceğini de ifade etmektedir.⁷ Bu çerçevede Ramazanı anlatan mesnevîleri, Ramazannâmeleri, kaside ve gazelleri, tasavvuf şiirindeki ilahileri, halk şiirimizde manileri de Ramazaniye türü içinde değerlendirmek gerekmektedir. Tabii bunlara çağdaş şiirimizde Ramazanı konu alan şiirleri de eklemek mümkündür. Ayrıca pek çok divan ve mesnevîde dinle alakalı diğer konuların yanı sıra Ramazanla ilgili beyitlere de sıkça rastlanmaktadır.

5 - Âmil Çelebioğlu, “Edebiyatımızda Ramazan” *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul 1998, s. 691.

6 - İsmet Parmaksızoğlu, “Ramazan ve Ramazan Bayramı”, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: 27, MEB Yay., Ankara 1978, s. 216; *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, “Ramazan”, Dergâh Yay., Cilt: 7, İstanbul, s. 275; Ahmed Ateş, “Ramazan”, *MEB Yay.*, Cilt: 9, Eskişehir 2001, s. 611.

7 - Âmil Çelebioğlu, “Edebiyatımızda Ramazan”, s. 691.

Klasik şiirimizde Ramazanı konu alan eserlerin bir kısmı dinî ve didaktik tarzda yazılmıştır. Bunların başında Süleyman Nahîfî'nin "*Fazîlet-i Savm*" (*Zuhrü'l-Âhire*) adlı 253 beyitlik mesnevisi akla gelmektedir. Mesnevîde orucun özellikleri, faydaları, farz ve sünnetleri, niyet edilmesi, fitır sadakası vb. konular ele alınmıştır.⁸

Sultan II. Murat devri şairlerinden Balıkesirli Devletoğlu Yusuf'un "*Kitâbü'l-Beyân*" isimli eserinin dördüncü babında yer alan yaklaşık 200 beyitlik bölüm de Ramazan ve oruçla ilgili yazılmış bir diğer önemli mesnevîdir.

Yine XV. asırda yaşamış Hatiboğlu Mehmed'in "*Bahrü'l-Hakâyık*" adlı mesnevîsinin ikinci bölümü Ramazan ve oruçla ilgilidir. İbrahim Tennûrî'nin "*Gülzâr-ı Manevî*" adlı mesnevîsinde "*Beyân-ı Savm-ı Manevî*" başlıklı bölüm ile Nâbî'nin oğlu Ebu'l-Hayr Mehmed için yazdığı "*Hayriyye*" mesnevîsindeki "*Der Beyân-ı Şeref-i Farz-ı Sıyâm*" adlı bölüm, Ramazanı konu alan mesnevîlerdir. Ancak yukarıda daha önce ifade ettiğimiz gibi bu eserler, edebî olmaktan çok dinî ve didaktik yönü ağır basan manzumelerdir.

Tasavvuf edebiyatında da aynı şekilde Ramazanla ilgili pek çok eser ortaya konmuştur. Çünkü; Ramazan ve oruç, mutasavvıf şairler için daha özel bir durum arz etmektedir. Zira, bu ayın en önemli özelliklerinden biri de nefis terbiyesidir. Oruç, bu vesileyle önemli bir ibadet olarak görülür. Mutasavvıflar için oruç, avamda olduğu gibi sadece yemek içmekten kesilmenin ötesinde bütün arzu ve heveslerden geçerek Hakk'a daha yakın olmanın bir vesilesidir.⁹

Bu bakımdan Ramazan, sûfiler için çok önemli bir zaman dilimidir. Camiler gibi dergâhlar da bu ayda manevî bir coşkunluğun yaşandığı mekânlar olarak Ramazanla ilgili şiirlerin söylenmesine sebep olmuştur. *Ramazan ilahileri* olarak adlandırabileceğimiz bu tür şiirlerin edebiyatımızda birçok örneği bulunmaktadır. Tasavvufî şiirin genel özelliklerine uygun olarak hece veya aruzla yazılan bu şiirlerin önemli bir kısmı da bestelenmiştir.

8 - Âmil Çelebioğlu, "Süleyman Nahîfî ve Fazîlet-i Savm (Zuhrü'l-Âhire) Adlı Eseri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul 1998, s. 319-334.

9 - Mustafa Özçelik, "Tasavvuf Şiirinde Ramazan", *Somuncu Baba İlim Kültür ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 83, Eylül 2007, s. 65-66.

Ramazan ilahilerini üslup ve muhteva yönünden iki gruba ayırmak mümkündür. Birincisi Ramazanın gelişi ve karşılanması, ikincisi ise Ramazanın gidişiyle alakalı olanlardır. Birinci gruptaki şiirlerde “*Merhaba*” veya “*Hoş geldin ey Ramazan ayı*” gibi daha çok sevinç ve ümit ifadeleri yer almaktadır.¹⁰ Örneğın Şeyh Üftâde’nin şiiri, Ramazan sevincini dile getiren meşhur manzumelerden biridir:

Âşıklara eydin salâ
 Oruç ayı geldi yine
 Rahmet denizi cûş edip
 Âlemlere doldu yine
 Kur’ân’da Allah öğdüğü
 Cümle nebîler sevdiğı
 Ümmete Allah verdiğı
 Oruç ayı geldi yine¹¹

...

Bursalı İsmail Hakkı’nın merhaba ilahîsi ise şöyle başlar:

Sâye saldı ehl-i imân üstüne
 Hamdülillah geldi mâh-ı ramazan
 Doğdu ol nur ehl-i irfan üstüne
 Hamdülillah geldi mâh-ı ramazan
 Bağlayıp şeytânı bende vurdular
 Cümleten ağyâr-ı Hakk’ı sürdüler
 Ehl-i Hakk ol ayda Hakk’ı gördüler
 Hamdülillah geldi mâh-ı ramazan¹²

XIX. asırda Edirne Müftülüğü görevinde bulunmuş Mehmed Fevzî Efendi’nin “*Ramazân-ı Şerîf’de Terâvihden Selâm Virildikde İhlâs-ı Şerîfe Makâmında Ramazânın Yirmisine kadar Okunacak İlahidir*” başlıklı manzumesi de merhaba tarzında yazılmış meşhur ilahilerdendir:

10 - Âmil Çelebioğlu, “Dini-Tasavvufî Edebiyatımızda Ramazan” *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul 1998, s. 699.

11 - Filiz Kılıç, Muhsin Macit, *Türk Edebiyatında Ramazan Şiirleri*, TDV Yay., Ankara 1995, s. 127.

12 - Âmil Çelebioğlu, “Edebiyatımızda Ramazan”, s. 693.

Teşrîfinle ‘âleme geldi sürûr
 Merhabâ sad merhabâ ey şehr-i nûr
 Nûr u feyzin eyledi şerh-i sudûr
 Merhabâ sad merhabâ ey şehr-i nûr
 Hamdü-lillâh sende farz oldı sıyâm
 Öyle fermân eylemiş Rabbü’l-enâm
 Yümn ü feyzin münteşirdir subh u şâm
 Merhabâ sad merhabâ ey şehr-i nûr¹³

İkinci grup şiiirler ise Ramazandan ayrılmanın verdiği üzüntüyü ifade eden uğurlama niteliğindeki ilahilerdir. Bu tür şiiirlerde genellikle “*elveda*”, “*ah ayrılık*” gibi teessür belirten ibareler kullanılmaktadır. Ramazanın on beşinden sonra okunan elveda nev’inden ilahilere Aziz Mahmud Hüdâyî ve Niyâzî Mısırî’nin şiiirleri örnek olarak verilebilir:

Erişti hicranın demi
 Ey mâh-ı gufrân elveda
 Ağlatmasın mı âdemi
 Ey mâh-ı gufran elveda
 Elden çıkardık mâhımız
 Eflâke çıksın âhımız
 Rahmeylesin Allah’ımız
 Ey mâh-ı gufran elveda¹⁴ Aziz Mahmut Hüdâyî
 ...
 Yine firkat nârına yandı cihân
 Hasretâ gitti mübârek ramazân
 Nûruyla bulmuştu âlem yeni cân
 Firkatâ gitti mübârek ramazân

13 - Mehmed Fevzî Efendi, *Revâyihi 'l-Fevâiyih Fi Senâyihi 'l-Medâiyih*, İstanbul (Baskı tarihi yok), s. 7.

14 - Âmil Çelebioğlu, “Dini-Tasavvufî Edebiyatımızda Ramazan”, s. 700.

İndi Kur'ân sende ey nûru güzel
 Leyle-i Kadrinde ey kadri güzel
 Gitti ey tehlîl ü tekbîri güzel
 Elvedâ gitti mübârek ramazân Niyâzî Mısıf

Yukarıda bir merhaba ilahisine yer verdiğimiz Mehmed Fevzî Efendi'nin Ramazanın yirmisinden sonra okunmasını tembihlediği elveda ilahisi de mevcuttur:

Vakt-i 'avdet geldi mi ey pür-şu'â'
 El-vedâ' ey şehr-i rahmet el-vedâ'
 İşte geldin işte gitdin bî-nizâ'
 El-vedâ' ey şehr-i rahmet el-vedâ'
 On bir ay lâzım ki kâma irelüm
 Şevk ile verd-i visâli direlüm
 Ya'nî tekrâr cemâlin görelim
 El-vedâ' ey şehr-i rahmet el-vedâ'¹⁵

Halk edebiyatımız da Ramazana ilgisiz kalmamıştır. Özellikle bütün Ramazan boyunca her sahurda okunan maniler; Ramazanın gelişinden duyulan sevinç, Ramazana özgü yiyecek ve içecekler, sahur, iftar, davulcu, kadir gecesi ve Ramazanın bitişinden duyulan üzüntüyü sıkça dile getiren halk edebiyatının en zengin malzemelerinden birini oluşturmaktadır.

Âmil Çelebioğlu, XVIII. asırda te'lif edilen bir *Ramazannâme*'den hareketle Ramazan manileri hakkında ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ramazannâme'de dinî, tarihî, coğrafî, içtimâî vb. yönlerden kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Hilâlin görünmesi, minarelerde kandiller yakılması, câmilerde mahya kurulması, güllaç baklavasının yenilmesi, hurma ve su ile iftar edilmesi, şekerden ağaçların yapılması bilhassa Ramazanda fakir fukaraya yardımların artması, dargınların barışması gibi beşerî ve dinî birçok hususiyet bu manilerde tema olarak işlenmiştir. Çelebioğlu, ayrıca iftar ve sahur vakitlerini bildiren topların atılması, Kız Kulesi'ne iftara gidilmesi, çocukların Ramazanda fener

15 - Mehmed Fevzî Efendi, *Revâyihi'l-Fevâyih Fî Senâyihi'l-Medâyihi*, s. 7.

taşlaması, bekçinin külâhını kapmaları ve alay etmeleri, renkler, meslekler, hayvanlar, meyve ve tatlılar, başka şehir ve ülkeler¹⁶ birbiriyle ilgili veya ilgisiz değişik hususiyetlerin de manilerde zikredildiğini belirtmektedir. Manilerde işlenen konular; devrin özelliklerini, geleneklerini, zevklerini kısacası yazıldığı dönemin sosyal hayatını yansıtmaları bakımından zengin bir folklor malzemesi içermektedir. Yukarıda zikredilen konular çerçevesinde örnek teşkil etmesi bakımından birkaç maniyi aşağıda veriyoruz:

Bu gece ayı gördüler
Yüzlerin yere sürdüler
Donandı kandiller ile
Câmiler ziyet buldular¹⁷

...

Hakk'ın bize ihsanısın
Hem ayların sultanısın
Sen bir saâdet kânısın
Ey mâh-ı sultan merhabâ

...

Ramazân bir kutlu aydır
Bu ay onbir aydan yeğdir
Câmilerde mahyâ yapmak
Ramazana mahsus şeydir

...

Sünnet olan iftâra
Yâhud su iç çekme kaygu
Hurma ile eyle iftâr
Sünnet olan da budur bu¹⁸

...

Sarı aşlama kestâne
Kebâb olsa değer câna

16 - Âmil Çelebioğlu, *Ramazannâme*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul ?, s. 20-25.

17 - Âmil Çelebioğlu, *Ramazannâme*, s. 39.

18 - Âmil Çelebioğlu, *Ramazannâme*, s. 51.

Silivri karpuzu olsa
Kavuna olmaz bahâne¹⁹

...

Bir tarafı Üsküdar'a
Karşı etmekte nezâre
Ramazan yaz günü oldu
Giderler anda iftâra²⁰

Çağdaş şiirimizde de Ramazan kültürünün yansımalarını görmek mümkündür. Tasavvuf ve halk edebiyatından farklı olarak müstakil Ramazaniyeler yazılmış olmasa da çok sayıda Ramazanı konu edinen şiirler mevcuttur. Tevfik Fikret, Mehmet Akif Ersoy, Yahya Kemal, Arif Nihat Asya, Ahmet Remzi Akyürek, Kemal Edip Kürkçüoğlu, Necip Fazıl Kısakürek, Bahaettin Karakoç, Sezai Karakoç, Yavuz Bülent Bakiler, Mustafa Necati Bursalı, Ekrem Kaftan, Hüseyin Yurdabak, Abdullah Satoğlu, Dilaver Cebeci, Feyzi Halıcı, İbrahim Demirci, Musa Tektaş ve Ömer Lütfi Mete gibi isimlerin Ramazandan ilham alarak yazdıkları şiirler bulunmaktadır. Yalnız bu şiirler, eski kültürümüzde yazılan şiirlerden farklı özellikler arz etmektedir. Çünkü bu şiirlerde artık Ramazanın toplumsal ve kültürel boyutundan çok şahsî çizgilerin yansıması görölmektedir. Çağdaş şairlerin birçoğu, Ramazana sadece kendi pencerelerinden bakmakta kimi zaman nostalji kimi zaman hüznün kimi zaman da romantik bir eda ile Ramazan kültürü ve edebiyatına yeni bir boyut kazandırmışlardır. Örneğin Tevfik Fikret'in aşağıdaki şiirinde geçmiş Ramazanlara duyulan özlem duygusu kendini hissettirmektedir:

Tâ çocuklukta mâh-ı gufrânın
Şöyle bir levha-i mutahherde
Bana manzûr olurdu timsâli

...

19 - Âmil Çelebioğlu, *Ramazannâme*, s. 111.

20 - Âmil Çelebioğlu, *Ramazannâme*, s. 144.

Muttasıl zikr eder ibâdet eder;
 Bin huşû' u hulûs u hürmetle
 Her sücûdunda çeşm-i hak-bîni...²¹

Tevfik Fikret'ten yaklaşık bir asır sonra Yavuz Bülent Bakiler, “*Ah Ramazan Günlerinde Gördüğüm Sevgi*” isimli şiirinde, aynı duygularla eski Ramazanlara duyduğu özlemi ifade etmektedir. Anlaşıyor ki geçen bir asır içinde şairlerin muhayyilesinde Ramazan, nostaljik bir kavram olarak algılanmaya devam etmektedir:

Ah Ramazan günlerinde gördüğüm sevgi
 Büyük bir huzurla başlayan sabah
 Sonra durup durup tekrarladığım
 Çocuksu çocuksu Bismillah.

Bakardım her sabah kadınlar, kızlar
 Bütün konu-komşu bizde
 Ve beyaz tülbentli ince bir kadın
 Kur'an okuyor evimizde

...

Büyürdü her akşam minarelerle beraber
 Mavi göklerdeki varlık
 Kulaklarım okunacak ezan sesinde
 Ceplerimde çeşit çeşit iftarlık

...

Şimdi ne o kadınlar, ne uzun saçlı kızlar
 Ne o beyaz tülbentli gelinlerden eser var
 Duymuyorum yüzünde o sıcak nefeslerini
 Alıp götürdü artık serin rüzgâr
 Buhurdanlarla beraber o ezan seslerini²²

21 - Tevfik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*, (hzl: Abdullah Uçman, Hasan Akay), Çağrı Yay., İstanbul 2007, s. 223-224.

22 - Yavuz Bülent Bakiler, *Yalnızlık*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972, s. 54-55.

Mehmet Akif Ersoy'da ise Ramazan, Allah'a yakarışın bir vesilesidir. şairin yaşadığı dönemde İslam dünyasının yaşadığı sıkıntılar, psikolojisine yansımıştır. Ramazanı bir kurtuluş vesilesi olarak gören şair, ellerini açmış dua etmektedir:

Yâ Rab, şu muazzam Ramazân hürmetine,
Kaldır aradan vahdete hâil ne ise.
Yâ Rab, şu asırlarca süren tefrikadan
Artık ezilip düşmesin ümmet ye'se
Mâdâm ki verdin bize bir rûh-ı nevîn
Yâ Rab, Daha bir nefha-i te'yîd insin²³

Buna karşılık Yahya Kemal, “*Atik-Valde'den İnen Sokakta*” isimli şiirinde, bir Osmanlı aydınının kendi iç dünyasındaki çelişkilerini, bundan dolayı yaşadığı hüznü ve trajediyi dile getirmektedir. şiir, iki kısımdan oluşmaktadır. İlk bölümde şair, adı geçen şiirinde kaç kez geçtiğı bu sakin semtin, iftar vaktinden önce tatlı bir bekleyiş içinde bulunduğunu, insanların yüzlerindeki ifadelerden oruçlu olduklarının anlaşıldığını, iftar vakti yaklaşıkça sokakların tenhalaştığını, topun patlamasıyla evlerin neşeyle dolduğunu anlattıktan sonra kendi durumunu gözden geçirir. İkinci bölümde ise Yahya Kemal, o gün oruçlu olmadığını ve bu yüzden duyduğı ıstırapı dile getirir. Fakat bu ıstırap duygusu bir süre sonra teselli dolu bir hazza dönüşür:

İftardan önce gittim Atik-Valde semtine,
Kaç def'a geçtiğim bu sokaklar, bugün yine,
Sessizdiler, fakat Ramazan maneviyyeti
Bir tatlı intizara çevirmiş sükûneti;
Semtın oruçlu halkı, süzölmüş benizliler,
Sessizce çarşıdan dönüyorlar birer birer
Bakkalda bekleyen fıkara kızcağızları
Az çok yakında sezdiriyor top ve iftarı.
Meydanda kimse kalmadı artık bütün bütün;
Bir top gürültüsüyle bu sahilde bitti gün.

23 - Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, (hzl: Ertuğrul Düzdag), İnkılâp Yay., İstanbul 2003, s. 538-539.

Top gürleyip oruç bozulan lahzadan beri,
 Bir nurlu neş'e kapladı kerpiçten evleri.
 Ya Rab nasıl ferahlı bu âlem, nasıl temiz!

Tenha sokakta kaldım oruçsuz ve neş'esiz
 Yurdun bu iftarından uzak kalmanın gamı
 Hadsiz yaşattı ruhuma bir gurbet akşamı.
 Bir tek düşünce doldu teselli bu derdime:
 "Onlardan ayrılış bana her an üzüntüdür;
 Mademki böyle duygularım kaldı, çok şükür."²⁴

Görüldüğü gibi çağdaş şiirimizde Ramazan, Türk şiirinin tarihî macerasına paralel olarak üslup ve muhteva bakımından bazı farklılıklar arz etmektedir. Her ne kadar bu şiirlerde dinî-kültürel hayatımızdan izler bulunsa da değişen toplum ve sosyal hayatla birlikte şairlerin zihnindeki Ramazan algısının da şahsileştiği ve farklılaştığı görülmektedir.

Divan Şiiri ve Ramazan

Ramazan, halk ve tasavvuf edebiyatlarından daha yoğun ve daha edebî bir şekilde divan şiirinde işlenmiştir. Eski edebiyatımızda Ramazanın faziletlerine, güzelliklerine, törenlerine ilişkin nazım türünden birçok eser te'lif edilmiştir. Divan şairleri, yukarıda daha önce değinildiği gibi Ramazanı sadece dinî yönüyle ele almamışlardır. Ramazan, sosyal ve kültürel bir mevzu olarak edebî bir tarzda *Ramazaniye* adı verilen şiirler vasıtasıyla nazmedilmiştir.

Divan şiirinde; şairlerin padişahlara, vezirlere ve devrin ileri gelen kişilerine yahut dostlarına yazdıkları kaside tarzındaki bu tür şiirlerle "*Ramazaniye*" adı verilmiştir.²⁵ Ramazaniyeler, genellikle kasidelerin nesib bölümünde Ramazan ve Ramazanla ilgili konuların ele alınmasıyla ortaya çıkan manzumelerdir. Fakat gazel, terkîb-i bend, murabba ve mesnevî nazım şekliyle yazılan Ramazaniyeler de mevcuttur. Beyit sayısı değişmekle birlikte, on beş yirmi beyit içinde Ramazanla ilgili unsurların anlatıldığı Ramazaniyelerin ilk örneklerine, XV. yüzyıldan itibaren rastlamaktayız. XVIII. yüzyılda özellikle

24 - Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü Yay., İstanbul 2002, s. 34-35.

25 - Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yay., Ankara 2010, s. 192.

mahallileşme akımının etkisiyle Ramazaniyelerin rağbet kazandığı ve giderek moda hâlini aldığı görülmektedir.²⁶

Eski hayatın bütün zenginliği ve çeşitliliğiyle tanınmasında Ramazaniyelerin önemli bir yeri vardır. Ramazan ayına ayrı bir önem veren divan şairleri, bu konuda zengin bir literatür oluşturmuşlardır. Ramazaniyeleri işlenen konular bakımından iki grupta değerlendirebiliriz:

a. Ramazanî dinî bakımdan ele alan şiirler: Bu tür Ramazaniyelerde konuyla ilgili ayet ve hadislerin ictibas veya telmih yoluyla kullanıldığı görülmektedir. Ramazanla ilgili nasihatların verildiği, Ramazanın feyzinden istifade etmenin yollarının anlatıldığı bu tarz şiirler, dinî-didaktik amaçla yazılmışlardır.²⁷ XV. yüzyıl şairi Gülşen-i Saruhânî, XVII. yüzyıl şairi İsmail Hakkı, XVIII. asır şairi Nazîm gibi şairlerin Ramazaniyeleri bu tarz şiirlere örnektir.

b. Ramazanın folklorik ve kültürel yönlerini işleyen şiirler: Daha çok mahallî unsurların yer aldığı Ramazaniyelerdir. Ramazan dolayısıyla değişen günlük hayatın ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı bu tür şiirlerde, şairlerin yaşadıkları dönemin adetlerini ve devir özelliklerini bazen eleştirel bir tavırla bazen de kişisel tecrübelerinden yola çıkarak aktardığını görmekteyiz.

Bizde bu çalışmamızda elimizdeki metinlerden hareketle Ramazaniyelerdeki dinî, kültürel ve folklorik unsurları göstermeye çalışacağız. Bu manzumelerdeki Ramazan coşkusu dile getiren uygulama ve inanışlar vasıtasıyla Osmanlı toplumunun Ramazan algısını gözler önüne sermeye gayret edeceğiz.

Bu vesileyle başta yüksek lisans tezi, doktora tezi ve divanlar olmak incelediğimiz eserlerde, büyük çoğunluğu kaside olmak üzere gazel, mesnevi, terkîb-i bend, murabba, müseddes ve tahmis gibi farklı nazım şekilleriyle yazılmış 123 Ramazaniye tespit ettik.²⁸ Bu Ramazaniyelerle ilgili bilgiler aşağıdaki tabloda detaylı bir şekilde gösterilmiştir.²⁹

26 - Sedit Yüksel, "Eski Edebiyatımızda Ramazan", *Türkoloji Dergisi*, Sayı: VIII, Ankara 1977, s. 35.

27 - Necla Pekolcay, vd., *İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'ilere Giriş*, Kitabevi Yay., İstanbul 2000, s. 241.

28 - Tabloda yer alan Ramazaniyelerin tespitinde bilgi ve tecrübesiyle bizlere yol gösteren, metinlerin büyük bir bölümüne ulaşmamızı sağlayan Prof. Dr. Mehmet Arslan'a teşekkür ederiz.

29 - Çalışmamızın muhtevasını divan şiiri geleneği doğrultusunda te'lif edilmiş manzumeler oluşturmaktadır. Yukarıda daha önce bahsedildiği gibi çağdaş Türk şiirinde de ramazan ayıyla ilgili birçok şiir yazılmıştır. Bu şiirler, divan şiiri tarzında olmadığından tabloya dahil edilmemiştir.

SIRA	ŞAİR	YÜZYIL	ŞİİRİN BAŞLIĞI	NAZIM ŞEKLİ	BEYİT SAYISI
1	Mesîhî	15	Ramazâniyye Der-Sitâyiş-i Sultân Bâyezîd Hân	Kaside	31
2	Gülşenî Saruhânî	15	Der-Medh-i Ramazân	Kaside	11
3	Zâtî	16	----	Gazel	10
4	Fuzûlî	16	----	Gazel	8
5	Bursalı Rahmî	16	Kaside-i Rûze	Kaside	27
6	Hüdâyi-i Kadîm	16	Murabba' Der-Tevdî'-i Mâh-ı Ramazân	Murabba	10
7	Cinânî	16	Kaside-i Ramazâniyye Der-Medh-i Sultân Murâd Hân bin Selîm Hân Rahmetullâhi Ta'âla	Kaside	40
8	Gelibolulu Âlî	16	Gelibolulu Âlî	Kaside	25
9	Fâ'ik (Mahmud)	17	Kaside-i Ramazâniyye Der-Sitâyiş	Kaside	28
10	Sıdkî Paşa	17	---	Kaside	28
11	Bahtî (Sultan Ahmed)	17	Der Hakk ı Mâh ı Ramazân ı Şerîf	Gazel	5
12	Bahtî (Sultan Ahmed)	17	Der Hakk ı Mâh ı Celil i Ramazân	Gazel	5
13	Bahtî (Sultan Ahmed)	17	Der Hakk ı Ramazân ı Mübârek	Gazel	5
14	Niyâzî-i Mısırî	17	---	Murabba	10
15	İsmail Hakkı Bursevî	17	Ramazâniyye	Murabba	8
16	İsmail Hakkı Bursevî	17	Ramazâniyye	Murabba	8
17	Enderunlu Fâzıl	18	Kaside i Ramazâniyye Be Rikâb ı Sultân Selîm Hân	Kaside	33
18	Enderunlu Fâzıl	18	Terkîb i Bend i Ramazâniyye Be Rikâb ı Sultân Selîm Hân 'Aleyhi Rahmetü'l Mennân	Terkîb-i Bend	78
19	Enderunlu Fâzıl	18	Kaside i Ramazâniyye Be Rikâb ı Şâh ı Enâm Hazret i Sultân Selîm Hân 'Aleyhi'r Rahmetü Ve'l Gufrân	Kaside	70
20	Enderunlu Fâzıl	18	Kaside i Ramazâniyye Be Rikâb ı Şâh ı Enâm Hazret i Sultân Selîm Hân İbni Sultân Mustafâ Hân	Kaside	78
21	Enderunlu Fâzıl	18	Kaside i Ramazâniyye ve Bahâriyye Be Rikâb ı Şâh ı Enâm Sultân Selîm Hân	Kaside	59
22	Enderunlu Fâzıl	18	Kaside i Ramazâniyye ve Şitâ'iyye Der Sitâyiş i Sadr ı A'zam Yüsuf Ziyâ Paşa	Kaside	51

23	Enderunlu Fâzıl	18	Ramazâniyye Be Kâtib i Sırr ı Şehriyârî Cenâb ı Ahmed Efendi	Kaside	30
24	Enderunlu Fâzıl	18	Ramazâniyye Be Re'isü'l Küttâb Mehmed Râşid Efendi	Terkib-i Bend	30
25	Enderunlu Fâzıl	18	Terkib i Bend i Ramazâniyye i Sadr ı A'zam Yûsuf Ziyâ Paşa	Terkib-i Bend	25
26	Enderunlu Fâzıl	18	Ramazâniyye Be Cenâb ı Müşârün ileyh	Kaside	13
27	Enderunlu Fâzıl	18	Ramazâniyye Be Cenâb ı Sadr ı A'zam Hâfız İsmâ'il Paşa	Kaside	18
28	Enderunlu Fâzıl	18	Ramazâniyye Be Cenâb ı Kethudâ yı Sadr ı 'Âli Şerif Efendi	Kaside	49
29	Enderunlu Fâzıl	18	Ramazâniyye Be Cenâb ı Kethudâ yı Hazine Sâlih Begefendi	Kaside	22
30	Enderunlu Fâzıl	18	Ramazâniyye Be Cenâb ı Kethudâ yı Sadr ı 'Âli İbrâhim Efendi	Kaside	15
31	Enderunlu Fâzıl	18	Ramazâniyye Be Cenâb ı Kethudâ yı Sadr ı 'Âli İbrâhim Efendi	Kaside	11
32	Enderunlu Fâzıl	18	Ramazâniyye Be Cenâb ı Müşârün ileyh	Kaside	11
33	Enderunlu Fâzıl	18	Ramazâniyye Be Re'isü'l Küttâb Mehmed Gâlib Efendi	Kaside	11
34	Enderunlu Fâzıl	18	Ramazâniyye Be Kethudâ yı Sadr ı 'Âli Mustafâ Refik Efendi	Kaside	16
35	Enderunlu Fâzıl	18	Ramazâniyye Be Cenâb ı Beyhân Sultân	Kaside	21
36	Hâtem	18	Ramazâniyye Der Mansibet i Hazret i Sultân Mahmûd Hân	Kaside	25
37	Vuslâtî	18	Ramazâniyye	Murabba	8
38	Vuslâtî	18	Vedâ' ı Ramazân	Murabba	8
39	Hayrî	18	Ramazâniyye i Mesnevî güne	Mesnevî	94
40	Koca Râgıb Paşa	18	Ramazâniyye Der Sitâyîş i Vâli i Bagdâd Ahmed Paşa	Kaside	37
41	Seyyid Vehbî	18	Kaside i Ramazâniyye Der Sitâyîş i Dâmâd İbrâhim Paşa	Kaside	78
42	Seyyid Vehbî	18	Kaside i Ramazâniyye Der Medh i İbrâhim Paşa	Kaside	27
43	Seyyid Vehbî	18	Kaside i Vehbi Efendi Der Sitâyîş i Cenâb ı Velîyyü'n ni'am ı 'Âli himem Edâmallâhu 'Ömrehû	Kaside	51
44	Seyyid Vehbî	18	Ramazâniyye	Kaside	31
45	Seyyid Vehbî	18	Kaside i Ramazâniyye Der Sitâyîş i Şeyhu'l İslâm Dâmâd zâde Ebu'l Hayr Ahmed Efendi	Kaside	57

46	Çelebizâde Âsım	18	Kaside i Ramazâniyye i 'Âsım Çelebi Der midhat i Dâmâd ı Sultân ı İskender gulâm ve Sadr ı A'zam ı Dârâ ihtîşâm İbrâhîm Paşa Yeserallâhu Lehû Bi'l hayri Mâ yürüdü ve mâ yeşâ	Kaside	30
47	Çelebizâde Âsım	18	Ramazâniyye i Çelebi zâde 'Âsım Efendi Der Sitâyîş i Hazret i Veliyyü'n ni'am ı 'Âlem İbrâhîm Paşa	Kaside	19
48	Seyyid Mehmed Vahyî	18	Kaside i Beççe i Ramazâniyye	Kaside	25
49	Sabîh	18	Kaside i Beççe Berây ı Mediha i Kayseriyeli 'Alî Efendi	Kaside	21
50	Sabîh	18	Kaside i Ramazâniyye Berây ı Defter dâr ı Mûmâ ileyh Halimi Mustafâ Efendi	Kaside	41
51	Sabîh	18	Kaside i Ramazâniyye Der Hakk ı Defter dâr Halimi Mustafâ Efendi	Kaside	51
52	Seyyid İbrahim Hanîf	18	Ramazâniyye Der Sitâyîş i Hazret i Şehen şâh ı 'Âlem	Kaside	18
53	Nâzır İbrahim	18	Kaside i Ramazâniyye Berây ı Müşârün İleyh Mehmed Paşa	Kaside	32
54	Nâzır İbrahim	18	Zeyl i Berây ı Tebrîk i Rûz ı Mübârek i Şehr i Rûze	Kaside	8
55	Nevres-i Kadîm	18	Ramazâniyye Berây ı Şeyhu'l İslâm Seyyid Mustafâ Efendi	Kaside	71
56	Re'fet (Mehmed Aziz)	18	Kaside i Ramazâniyye Der Medh i Vezir i A'zam Seyyid 'Abdullah Paşa	Kaside	46
57	Re'fet (Mehmed Aziz)	18	Ramazâniyye Der Medh i Kâdi 'asker Dâmâd zâde Feyzullah Efendi	Kaside	46
58	Ahmed Hamdî (Sivaslı)	18	Kaside-i Ramazâniyye	Kaside	48
59	Sünbülzâde Vehbî	18	Nazire Be Ramazâniyye i Sâbit Der Sitâyîş kârî i Şeyhu'l İslâm Es'ad zâde Mehmed Şerîf Efendi	Kaside	102
60	Sünbülzâde Vehbî	18	Ramazâniyye Der Hakk ı Râ'if İsmâ'il Paşa Berây ı Taleb i Mansıb ı Kitâbet i Şehriyârî	Kaside	48
61	Haşmet	18	Kaside i Ramazâniyye	Kaside	23
62	Haşmet	18	Kaside i Ramazâniyye Berây ı Nazire i Vehbî Efendi	Kaside	23
63	Arpaemîni-zâde Sâmi	18	Kaside-i Ramazâniyye Der-Sitâyîş-i Hazret-i İbrâhîm Paşa	Kaside	59
64	Mehmed Râsım	18	Kaside-i Nâkusa Ramazaniyye	Kaside	7

65	Lebib-i Âmidî	18	Kaside-i Zibâ Ramazâniyye	Kaside	39
66	Lebib-i Âmidî	18	---	Gazel	5
67	Lebib-i Âmidî	18	---	Gazel	8
68	Lebib-i Âmidî	18	---	Gazel	7
69	Lebib-i Âmidî	18	---	Gazel	7
70	Lebib-i Âmidî	18	---	Gazel	8
71	Seyyid (Mehmed Emin b. Mehmed Kâsım Halvetî)	18	---	Gazel	9
72	Seyyid (Mehmed Emin b. Mehmed Kâsım Halvetî)	18	---	Murabba	20
73	Vahyî	18	Der-vasf-ı Mâh-ı Ramazân u Kandil ü Tesbih ü Temcîdeş	Kaside	25
74	Tab'î	18	Teberdâr-ı Sarây-ı Atik İken Kable Kitâbetü'l-Haremeyn ve Kabl-ı Tulû' Şems-i Saltanat-ı 'Osman Hân İbrâhîm Efendi Talebiyle İnşâ ve Anlara İ'tâ Olunan Ramazâniyye	Kaside	17
75	Tab'î	18	Tebrikiyye-i Ramazân-ı Şerif Ki Zamân-ı Saltanat-ı Hazret-i Sultân Osman Hânda Yazıcı İbrâhîm Efendi'ye İrsâl Şud Bâ-Talebeş	Kıt'a	22
76	Tab'î	18	Târîh Berây-ı Kudûm-ı Ramazân-ı Şerif ve Bâ-Tezkire Fîristâde Kerden İbrâhîm Efendi	Kıt'a	14
77	Subhî-zâde Azîz	18	---	Kaside	85
78	Enderunlu Vâsîf	19	Ramazâniyye Der Sitâyîş i Hudâvendigâr ı Esbak Sultân Selim Hân 'Aleyhi'r Rahmetü Ve'l Gufrân	Kaside	68
79	Enderunlu Vâsîf	19	Sitâyîş i Mâh ı Sıyâm Der Evsâf ı Şâh ı Şehîd Sultân Selim Hân ı Sâlis	Kaside	44
80	Enderunlu Vâsîf	19	Kaside i Ramazâniyye	Kaside	90
81	Şeref Hanım	19	---	Gazel	6
82	Ziver Paşa	19	Kaside i Ramazâniyye Der Sitâyîş i Cennet Mekân Gâzi Sultân Mahmûd Hân	Kaside	45
83	Ziver Paşa	19	Kaside i Ramazâniyye Der Sitâyîş i Nâzır ı Hâriciyye Reşid Paşa	Kaside	23
84	Enderunlu Halîm	19	---	Gazel	7

85	Sütürî	19	Ramazâniyye İtmâm ı Sıyâm Fi Vakt i Sadr ı Esbak Vâli i Erzurum Mehmed Ra'ûf Paşa Yessarallâhu Mâ Yeşâ'	Kaside	11
86	Mehmed Fevzi Efendi	19	Ramazân ı Şerif'deTerâvihden Selâm Virildikde İhlâs ı Şerife Makâmında Ramazânın Yirmisine kadar Okunacak İlâhidir	Murabba	10
87	Mehmed Fevzi Efendi	19	Ramazânın Yirmisinden Sonra Okunacak İlâhi	Murabba	10
88	Bursalı İffet	19	Ramazâniyye Der Vaf ı Şerif Paşa	Kaside	24
89	Abdülbâkî Nâsır Dede	19	Ramazâniyye	Kaside	30
90	İzzet Molla	19	Âmeden i Mâh ı Sıyâm	Mesnevî	20
91	Refi-i Kâlâyî	19	Ramazâniyye Der Sitâyîş i Hazret i Veliyyü'd'din Efendi zâde Letâyif gün	Kaside	107
92	Hâtif (Ali)	19	Kaside i Ramazâniyye Der Sitâyîş i Sultân Mahmûd Edâmallâhu 'Ömrehü İlä Yevmi'l Mev'ûd	Mesnevî ³⁰	53
93	Hâtif (Ali)	19	Kaside i Ramazâniyye Der Sitâyîş i Sultân Selim Hân ı Halim	Kaside	48
94	Feride Hanım	19	Kaside-i Ramazâniyye	Kaside	19
95	Feride Hanım	19	Kaside-i Ramazâniyye	Kaside	23
96	Leylâ Hanım	19	Ramazâniyye Der Hakk ı Sultân 'Abdü'l Mecîd Hân	Kaside	16
97	Hanyalı Kâmî	19	Terkîb i Bend i Ramazâniyye Müştemil i Fahriyye ve Medhiyye Se Mahbûb ı Mergûb	Terkîb-i Bend	100
98	Cesârî	19	---	Gazel	6
99	Cesârî	19	---	Gazel	6
100	Cesârî	19	---	Gazel	5
101	Cesârî	19	---	Gazel	5
102	Cesârî	19	---	Gazel	5
103	Cesârî	19	---	Murabba	12
104	Cesârî	19	---	Murabba	10
105	Cesârî	19	---	Müseddes	36
106	Râsih	19	Ramazâniyye	Kaside	22
107	Râsih	19	Ramazâniyye Berây-ı Sadr-ı Azam Yûsuf Paşa	Kaside	29
108	Hasan Rızâ	19	Ramazâniyye	Muhammes	38

30 - Hâtif'e ait manzume kaside başlığı taşınmasına rağmen mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır.

109	Hasan Rızâ	19	---	Muhammes	15
110	Hasan Rızâ	19	---	Muhammes	23
111	Hasan Rızâ	19	---	Muhammes	13
112	Şemsî (M. Şemseddin Canpek)	20	Ramazânda	Gazel	13
113	Şemsî (M. Şemseddin Canpek)	20	Yine Ramazânda	Gazel	15
114	Şemsî (M. Şemseddin Canpek)	20	Ramazân	Gazel	15
115	Şemsî (M. Şemseddin Canpek)	20	Ramazâniyye	Gazel	9
116	Şemsî (M. Şemseddin Canpek)	20	Ramazâniyye	Tahmis	23
117	Şemsî (M. Şemseddin Canpek)	20	Ramazâna Elvedâ	Gazel	9
118	Şemsî (M. Şemseddin Canpek)	20	Ramazân	Gazel	14
119	Şemsî (M. Şemseddin Canpek)	20	Ramazân Gicesi	Gazel	12
120	Şemsî (M. Şemseddin Canpek)	20	Ramazân ı Şerif ve Leyle i Kadr	Gazel	13
121	Mustafa Nazmi	20	Latife Yollu Ramazâniyye	Kaside	36
122	Hâdî	20	Ramazân ı Şerif'e Elvedâ	Müseddes	24
123	Zâik	20	Re'is-i Sâıık Ârif Efendi Arpa Emini İken İydiyyeyi Mutazammın Dinilen Ramazâniyyedür	Kaside	21

Tablodaki verilerin, divan şairlerinin Ramazan ayına verdikleri kıymet ve ehemmiyeti göstermesi bakımından önemli olduğunu düşünüyoruz. Ramazaniyelerin sayısının özellikle XVIII ve XIX. yüzyıllarda daha fazla olması ilgi çekicidir. Bunun en önemli sebebinin edebiyatımızdaki yerleşme hareketi ve şairlerin sosyal konulara daha fazla ilgi göstermesi olduğunu söyleyebiliriz.

Ramazaniyelerde şairlerimizin işledikleri temaları birkaç noktada toplamak mümkündür: Her şeyden önce oruç, sahur, imsak, iftar, teravih, vaaz u nasihat ve Kadir gecesı gibi dinî unsurlar, bu tür şiirlerin vazgeçilmez mevzularındandır. Ramazanın başlaması, hilâlin görünmesi ve yevm-i şek, Ramazan sofuları, keyfi bozulan tiryakiler ve boğazına düşünler, değişen günlük hayat, meyhanelerin boşılması, mahya ve kandiller, Ramazana özgü eğlenceler, bu ayda ön plana çıkan tipler (kadı, imam, müezzin, tiryaki, sarhoş...), bayram hazırlıkları ve bayramı bekleyiş gibi konular ise Ramazaniyelerin folklorik ve kültürel yönüne işaret etmektedir.

Bu tespitlerden hareketle bildirimizde, Ramazanla ilgili dinî ve kültürel uygulamaların divan şiirindeki yansımalarını aşağıdaki başlıklar ve beyitler yoluyla açıklamaya çalışacağız:

1. Ramazan Hazırlıkları

Ramazan, İslam toplumunda diğer aylara göre daha ayrıcalıklıdır. Bu özelliğinden dolayı Osmanlılar döneminde özellikle İstanbul halkı tarafından gündelik hayat Ramazana göre yeniden şekillendirilmiştir. Yediden yetmişe, fakirden zengine, reayadan padişaha kadar toplumun her tabakasından bütün insanlar, Ramazanı hasretle bekler. Bu mübarek aya iki üç ay kala her evde hazırlık ve tedarik başlar. Halk sair günlerdeki erzak ve ev ihtiyaçlarına ek olarak imkânları nispetinde reçeller, sucuk veya pastırma, zeytin, peynirler, şerbetlik şekerler, şuruplar, kâfi miktarda şeker ve hoşafıklar, güllaç, çorbalıklar alır; ayrıca hanedeki sahan, tencere, sini gibi bakır kapların hepsi kalaylanır, hallaçlar çağrılır, yatak takımlarının yün ve pamukları attırılırdı.³¹ Halkın önemli bir bölümü Ramazan orucuna hazırlık amacıyla Şaban ayının on beşinden sonra oruç tutmaya da başlardı. Diğer taraftan Berat Kandili gecesı, camilerin aydınlanmasına katkıda bulunmak için şamdanlarda yakılmak üzere “berat mumu” denilen mumlar götürülürdü. Çifte minareli camilerin minareleri arasına mahyalar kurulur, hatta tek minareliler “saçak” adı verilen mahyalarla süslenirdi.

31 - Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri Toplum Hayatı*, (hızl: Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1995, s. 250.

XVII. asrın kendine özgü üslubuyla dikkat çeken şairlerinden olan Sâbit, aşağıdaki beyitte, Ramazan gelmeden önce camilerin daha da aydınlık olması için şamdanlarda yakılan berat mumlarına telmihte bulunmaktadır:

Şeb-i berâtda konmuş idi şem‘a-dâna bütün
Yanup o şem‘-i fûrûzende kald şey’-i kalîl (Sâbit)³²

Nitekim her sene zînetle gelüp mâh-ı sıyâm
İde her gûşe-i dünyâyı çerâgân-ı cinân (Sâbit)³³

Aynı şekilde Enderunlu Vâsîf da bu geleneğe işaret etmektedir. Buna göre Berat Gecesi yakılan kandiller, aynı zamanda Ramazan ayının yaklaştığını göstermektedir. Bunun farkında olan Vâsîf, -rind karakterinin bir yansıması olsa gerek- Ramazanın yaklaşmasından pek hoşnut değildir. Çünkü rindler için Ramazan, işretin sona ermesi demektir:

Be-meded dün gice yandı dahi kandîl-i berât
Allâh Allâh bize dek itmek içündür bu yalan (Enderunlu Vâsîf)³⁴

Ramazan öncesi hazırlıkların en önemlilerinden biri de zenginlerin, hâli vakti yerinde olanların talebe-i ulûma ve tekkelere “*Ramazaniye*” adı verilen yiyecek ve erzak göndermeleriydi. Aynı şekilde yoksul yakınlarla, komşulara, dul ve yetimlere de nevale paketleri gönderilirdi.³⁵ Ramazandaki bu tür uygulamalar dinî bir vecibenin yerine getirilmesinin yanı sıra sosyal yardımlaşmanın da bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla Ramazan, halk arasında bir bereket sembolü olarak da görülmektedir:

Şehre geldi berekâtıyla mübârek ramazân
Oldı şeh-bender-i kâlâ-yı sevâb u gufrân (Enderunlu Fâzıl)³⁶

Bu da bu şeh-r-i ‘azîmün berekâtındandır
Fukarâsında da ârâste-i hân-ı elvân (Sâbi)³⁷

32 - Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sâbit*, Divan, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 1991, s. 166.

33 - Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sâbit*, Divan, s. 307.

34 - Rahşan Gürel, *Enderunlu Vâsîf Divanı*, Kitabevi Yay. İstanbul 2001, s. 227.

35 - Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Adâb-ı Osmâniyye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 478-479.

36 - Enderunlu Fâzıl, *Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderûnî*, Bulak 1258, s. 99.

37 - Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sâbit*, Divan, s. 303-304.

Ramazanın bereketi, zengin fakir herkesi kuşatmıştır. Bu ayda bütün kapılar, herkese açıktır. Kâmî ve Halîmî'ye ait aşağıdaki beyitlerde bu mübarek ayın feyz ve bereketinin bütün halkı mutlu ettiği ifade edilmektedir:

Agnyâ vü fukarâ ni‘metine müstagrak
Pür-ni‘am süfre-keş-i şâh u gedâdur Ramazân (Kâmî)³⁸

Çekilür hân-ı ni‘am bâu u gedâya bî-had
Çatılır ana bir etmekli kapu deyü hemân (Halîmî)³⁹

Ramazanda fakir ve zenginlerin evleri de tıpkı bu ayın gelişini müjdeleyen camiler gibi kandillerle süslenmektedir. Çünkü Ramazan, herkesin hasretle beklediği bir misafirdir:

Yanmakta çerâg-ı ni‘amı bâu u gedânun
Bak dîde-i insâf ile nûr-ı ramazâna (Lebîb)⁴⁰

Bütün bu hazırlıkların ardından Ramazan, hoş tutulması ve hürmet edilmesi gereken bir misafir edasıyla karşılanırdı. Nitekim aşağıdaki beyitlerde Zâtî ve Sürûrî, Ramazanı bir Tanrı misafiri olarak nitelendirmektedir:

Gönderdi Hudâ çün bize mihmân Ramazânı
Hoş tutmağa niyyet edelim biz dahi anı (Zâtî)⁴¹

Şeref ü kadr ile mihmân-kede-i dünyâya
Bir misâfir geliyor nâmına dirler ramazân (Sürûrî)⁴²

Bu misafir, evleri şenlendirecektir. Çünkü Ramazan Sürûrî'ye göre hanelere hem bereket hem de uğur getirecektir:

Rızkımız yümn-i kudûmi ile buldı bereket
Yâ sevilmiz mi ‘azîz öyle mübârek mihmân (Sürûrî)⁴³

38 - Kezban Özyılmaz, *Kâmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkidli Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yay., Konya 1994, s. 293.

39 - Adnan Çağlı, *Halîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkidli Metni*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1998, s. 67.

40 - İdris Kadioğlu, *Lebîb-i Âmidî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2003, s. 479.

41 - Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, *Zâtî Divanı*, Cilt: III, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1987, s. 427.

42 - Atilla Batur, *Sürûrî Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2002, s. 276.

43 - Atilla Batur, *Sürûrî Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni*, s. 276.

Bu arada Osmanlı yönetimi; Ramazanla doğrudan ilgilenmekte, toplum düzenini temin ve devamını sağlamak, ibadet hayatı için uygun ortamı gerçekleştirebilmek amacıyla bir kısım esaslar belirlemektedir. *Ramazan Tenbihnâmeleri* denilen bu düzenlemeler; padişahın ibadet için gideceği camiler, kılık-kıyafetle ilgili uyulacak esaslar, farz namazlarının ve teravih namazının kılınması, kalabalık ortamlarda uyulması gereken kurallar, iftardan sonra fenerle sokağa çıkılması gibi birçok dinî ve sosyal hayata dair uygulamaları içermektedir.⁴⁴ Yani Ramazan ayında huzur ve güvenin sağlanması için özel tedbirler alınırdı. Bu yüzden Ramazan, Zâtî'nin aşağdaki beytinde anlaşılacağı gibi bütün şehre emniyet ve huzurun geldiği bir ay olarak nitelendirilmiştir:

Geldi bir şehr-i şerşf itdi müşerref halkı
 şehr içi buldı kudûmından anun emn ü emân (Zâtî)⁴⁵

2. Hilâlin Görülmesi ve Yevm-i şek

Ramazan ayını bu hazırlıklar eşliğinde karşılamaya hazırlanan Müslümanların heyecanla beklediği ve takip ettiği bir gelişme daha vardı: *Rü'yet-i Hilâl*. Yani Ramazan ayının başlayacağı günü belirleyecek olan hilâlin görünmesini uygun bir yerden gözetlemek ve görmek.

Hz. Muhammed'in "*Hilâli gördüğünüz vakit oruç tutun ve yine hilâli gördüğünüz zaman iftar edin. Hava size karşı kapalı bulutlu, sisli, dumanlı olursa, o takdirde şâbân'ı otuz gün olarak tamamlayın.*"⁴⁶ hadîs-i şeriflerine dayanan bu uygulama, Osmanlı toplumunda kendine has folklorik bir biçim olmuştur.

Buna göre hilâlin gözetlenmesi içi, İstanbul Kadısı'nın uhdesindedir. Hilâl, bizzat kadı tarafından görevlendirilen âdil, yalan söylemeyen ve herkesin itimat ettiği kişiler tarafından gözetlenirdi. İstanbul'da gözetleme mekânları çoğunlukla Bayezid Yangın Kulesi, Süleymâniye, Fatih, Cerrahpaşa, Sultan

44 - Nesimi Yazıcı, *Ramazan Tenbihnâmeleri, AÜİFD*, XLVI, Sayı: 11, 2005, s. 1-9.

45 - Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, *Zatî Divanı*, Cilt: III, s. 71.

46 - *Fetevâ-i Hindiyye*, Cilt: 1, Matbaa-i Emîriyye, Bulak-Mısır 1276, s. 154.

Selim ve Edirnekapısı Camileri minareleridir. Şaban ayının yirmi dokuzuncu akşamı bu mekânlardan Batı ufkuna bakılırdı. Güneş batınca yeni ay hilal şeklinde görülürse, ertesi gün Ramazan ayının başlangıcı olduğu anlaşılır ve halka da duyurulurdu.

Osmanlılar, rü'yet-i hilâle, diğer İslam toplumlarından farklı olarak folklor ve gelenek bağlamında yeni bir kimlik kazandırmıştır. Buna göre hilâli gözetlemekle görevlendirilen kişiler, hilâli gördüklerinde hemen kadıya mürâcât ederler. Bunun üzerine hemen bir mahkeme kurulur, davalı ve davacı hazır olur. Davacı; diğerinden şaban ayının son gününde yeni ay görününce ödeme taahhüdünde bulunduğu vaktiyle aldığı tespihin bedelinden kalan yüz kuruş borcunu ister. Kadı da bunun isbatı için şahit ister. Ramazan hilâlini görenler huzura alınır. Bunlar şahitlerdir. Şahitler: “*Akşam ezanından üç dakika sonra minareden mübarek hilâli re'ye'l-ayn gördük. Bu gece Ramazan guresi (başlangıcı) olduğuna şehadet ederiz.*” derler. Şahitlerin söyledikleri araştırılır ve söylediklerinin doğruluğu tespit edilince de, davalıdan yüz kuruş alınarak davacıya verilir.⁴⁷ Alınan bu mahkeme kararı kadı defterine kaydolunur. Karar kadı tarafından mühürlendikten sonra Süleymâniye Cami minaresinde beklemekte olan kandilcilere işaret verilir. Onlar da hemen kandilleri yakar, mahyaları aydınlatırlar. Ayrıca davullar çalınarak Ramazanın gelişi resmen ilan edilmiş olunurdu.

Divan şairleri, Ramazanın müjdecisi sayılan hilâlin görünmesine Ramazaniyelerde sıkça değinmiştir. Genelde Ramazaniyeler, hilalin görünmesi ve ardından gerçekleşen olayların anlatıldığı beyitlerle başlar.

Örneğin aşağıdaki beyitlerde Nedim; Ramazana zamansız yakalanan imam, tiryaki ve rind gibi tiplerin tepkilerini latifeli bir üslupla anlatmaktadır. İmam gayet rahat bir şekilde uyurken hilâlin görüldüğü haberini alınca hemen teravihe kıyam eder. Nedim'in dostları ise Ramazan hilâlinin görüldüğünden habersiz uykudadırlar. Ramazanın geldiği haberini alan şairimiz ise bunun yalan olma ihtimali olduğuna inanmak istemektedir. Ya hilâli gören şahidin ya da takvimin yalancı olduğunu söyleyen Nedim, şaşkınlık içerisinde:

47 - A. Süheyl Ünver, “Ramazan Medeniyeti”, s. 22.

Bagteten sâbit olup gurre firâşında imâm
 Hâb için yatmış iken itdi terâvîhe kıyâm
 Baş kaldırmadılar öğleye dek uyhudan
 Yevm-i şek zevkine hâzırlanan ahbâb-ı kirâm

...

Pâs-bân virdi kudûmiyle cevâb eyleyene
 Ramazân geldi mi âyâ diyerek istifhâm
 Çeşm-i Zerkâ-i Yemâme'yle mi bakdı bilmem
 Nazar-ı şâhide ahsente zihî dikkat-i tâm
 Bilemem ben de ki şâhidde mi takvîmde mi
 Hele bir kizb var ortada budur sıdk-ı kelâm (Nedîm)⁴⁸

Aynı şaşkınlığı Sürûri de yaşamaktadır. Yatağında rahat rahat uykuda olan şair, Ramazanın geldiği haberini alınca ne yapacağını şaşırır:

Gaflet uykusına bir şeb gözüm olmuşdı mekân
 Gûş-ı hûşa bu nidâ geldi ki ey nâ'im uyan
 Hâbdan gözlerim açdım ki görem hâl nedir
 Ol dem encüm gibi her cânibe oldum nigerân

...

Sordum ahvâli birinden didüm i'lâm eyle
 Hâriku'l-âde nedür bunce tedârük bu zamân
 Didi ey sersem-i hâb-ı elem-i gürsinegî
 Bilmedün mi ne imiş bâdî-i şâdî-i cihân
 Şeref ü kadr ile mihmân-kede-i dünyâya
 Bir misâfir geliyor nâmına dirler ramazân (Sürûri)⁴⁹

48 - Muhsin Macit, *Nedim Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1997, s. 43.

49 - Atilla Batur, *Sürûri Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni*, s. 275-276.

Enderunlu Fâzıl da Sürûrî gibi Ramazana yatağında uykuda iken yakalanmıştır. Şair, rüyasında bu sırada ekmek ve su görmektedir. Bu yüzden yeni hilalin görünmesi onu şaşkınlığı düşürmüştür:

Şehr-i sıyâm irişdi gönül bî-nisâb iken
 Halkı yatakda avladı hep mest-i hâb iken
 Ben huft-e-i melâl iken oldı bu vâkı‘a
 Ma‘nâda gördigim dahi hep nân u âb iken
 Bir demde nev-hilâli göründi mübârekin
 Mânend-i hâle dâ‘iremiz dil-harâb iken (Enderunlu Fâzıl)⁵⁰

Enderunlu Vâsıf ise zamanın çabuk geçtiğinden şikayetçidir. Çünkü Ramazan, bu sene ona göre erken gelmiştir:

Amma yürümüş bu sene sür‘atle mübârek
 Yâ sa‘y u ya sâ‘at-i gurûb-ı Ramazândır (Enderunlu Vâsıf)⁵¹

Buna karşın birçok insan, Ramazanı coşkuyla karşılamaktadır. Bazıları için Ramazan hilalinin görünmesi bayram hilalinin görünmesinden bile daha büyük bir müjde olarak nitelendirilmektedir:

Hilâl-i savmı ol kim gûş-ı câna müjde-bahşâdur
 Meh-i ‘îd-i zer-endûd olsa müjde yine ednâdur (Kâmi)⁵²

Görüldüğü gibi rü‘yet-i hilâl, şairlerin meşrebi doğrultusunda farklı şekillerde algılanmış ve nazmedilmiştir. Divan şiirinde hilâlin görünmesiyle ilgili zikredilen bir diğer husus da yevm-i şektir. Esas itibarıyla hava şartlarından dolayı hilâlin görülememesi sebebiyle şabanın otuzuncu günü mü yoksa Ramazanın birinci günü mü olduğunda tereddüt hasıl olurdu ki bu güne *yevm-i şek* (şüpheli gün) denilmektedir. Bu durumda şaban ve Ramazan otuz gün üzerinden hesap edilir ve buna “*ikmâl-i selâsin*” (otuz tamamlama) denilirdi.⁵³ Yevm-i şek; Ramazan sofuları, rindler, tiryakiler ve ehl-i keyfin

50 - Enderunlu Fâzıl, *Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderûnî*, s. 74.

51 - Raşan Gürel, *Enderunlu Vâsıf Divanı*, s. 271.

52 - Kezban Özyılmaz, *Kâmi Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, s. 28.

53 - Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmâniyye*, s. 181.

farklı tutum ve davranışlarıyla şiirimize yansımıştır.

Nedim, dostlarının yevm-i şek olması hasebiyle öğleye kadar başlarını uykudan kaldırmadıklarını söyleyerek bir anlamda hilâlin görünmemesine sevindiğini ifade etmektedir:

Baş kaldırmadılar öğleye dek uyhudan
Yevm-i şek zevkine hâzırlanan ahbâb-ı kirâm (Nedîm)⁵⁴

Yevm-i şek, meyhane ehlinin de hoşuna giden bir durumdur. Ramazanın birinci gününün belli olmaması sebebiyle Sâbit ve yârânı meyhanededir. Fakat bu sırada Ramazanın ilk günü olduğunun kesinleşmesi sonucu ayş u nûşa son vermek zorunda kalmışlardır:

Yevm-i şek sohbetine şıra sıkarken yârân
Sıkboğaz itdi basup şahne-i şehr-i ramazân (Sâbit)⁵⁵

Aynı şekilde Kâmî de yevm-i şek dolayısıyla rindlerin yiyip içtiklerini fakat Ramazanın geldiğinin sonradan anlaşıldığını ifade etmektedir:

Yevm-i şek deyü boğaz cengin iderken rindân
Zâhir oldu ‘alem-i nusret-i şehr-i Ramazân (Kâmî)⁵⁶

Enderunlu Vâsıf ise takvimin yanlış okunmuş olabileceği ümidiyle dostlarının takvime yeniden bakmalarını istemektedir. Fakat yeni hilalin görölmesiyle ümitler boşa çıkmıştır:

Tedkîk-i nazar eyle şu takvîme birâder
Üftâde-i havf etme bizi belki yalandır (Enderunlu Vâsıf)⁵⁷

Yevm-i şekdir dir iken ‘umde-i zühhâd-ı cihân
Togup isbât-ı kadem kıldı hilâl-i ramazân (Enderunlu Vâsıf)⁵⁸

54 - Muhsin Macit, *Nedîm Divanı*, s. 43.

55- Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sâbit*, Divan, s. 302.

56 - Kezban Özyılmaz, *Kâmî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkidli Metni*, s. 48.

57 - Raşan Gürel, *Enderunlu Vâsıf Divanı*, 271.

58 - Raşan Gürel, *Enderunlu Vâsıf Divanı*, s. 226.

Yevm-i şek olması sebebiyle halk, rahat bir şekilde günlük hayatına devam etmektedir. Fakat zahid olarak vasıflandırılan Ramazan sofuları, teravihe kıyam etmiştir bile:

Yevm-i şek niyyetine kâ'im iken
Zâhidân kıldı terâvîha kıyâm (Sabîh)⁵⁹

3. Mahyalar

Ramazan ayına mahsus olmak üzere çifte minareli camilerin, iki minare arasına gerilen ipler ve kandiller vasıtasıyla çeşitli yazı ve motiflerle süslenmesi, günümüze kadar uzanan bir Ramazan geleneğidir. Mahya ilk olarak Sultan Birinci Ahmet zamanında (1603-1617) Fatih Cami müezzinlerinden Hattat Hafız Kefevî tarafından yapılmıştır. Ramazanın birinci gecesinden bayram gecesine kadar minarelerin kandil ile aydınlanması 1610 yılından itibaren âdet hâline gelmiştir.³⁰ Mahya, zaman içinde öyle ilgi görür ve yaygınlaşır ki tek minareli Mihrimâh Sultan Cami'ne Üsküdar halkının “*Buraya da mahya isteriz*” diye ısrar etmesi üzerine bir minare daha eklenmiştir.

Mahyalara genellikle “*Safa Geldin Ey Ramazan*”, “*Merhaba Ya Şehr-i Ramazan*”, “*Bismillahirrahmanirrahim*”, “*Elveda Ya Şehr-i Ramazan*” “*Ya Allah*”, “*Ya Muhammed*” gibi ifadeler yazılmakla birlikte değişik motif ve resimler de tasvir edilmiştir. Bunlardan biri de Şehzade Cami'ne kurulan mahyadır. Bu mahyada zülfikar resmi yapılmış, o zaman şeyhülislam olan Çelebizâde Âsım da aşağıdaki kıt'ayı yazmıştır:

Bu şeb-i ferhundede mahiyyeden Şeh-zâdede
Seyr idenler resm-i tiğ-i zülfekâr-ı Hayderî
Didiler muhyî-i devlet sadr-ı Âsaf-menkabet
Eyledi âvîze çerhe tiğ-i nusret-cevheri (Çelebizâde Âsım)⁶¹

59 - Vicdan Özdingiş, *Sabîh, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Cilt: I, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1998, s. 323.

60 - Balikhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Tercüman 1001 Temel Eser, Tercüman Gazetesi Yay. İstanbul, s. 122.

61 - Özge Öztekin, *Çelebizâde Âsım Divanı*, Ürün Yay., Ankara 2010, s. 265.

Toplum tarafından bu kadar sevilen ve ilgi gören mahya geleneği, divan şairleri tarafından Ramazan konulu şiirlerde sıkça değinilen bir konu olmuştur. Vâsıf, minare ve mescitlerin kandillerle donandığını, bu sayede gecelerin gündüz gibi aydınlandığını ifade etmektedir:

Donanup cümle kanâdîl-i menâr u mescid
Meş‘al-efrûz-ı merâm oldu ‘umûmen İslâm
Oldı şol rütbede revnak-dih-i ‘âlem rûze
Rûz-ı firûza döner tâ-be-seher zulmet-i şâm (Enderunlu Vâsıf)⁶²

Sürûrî minarelerdeki kandillerin, karanlık gecede halkı doğru yolu gösteren meşalelere benzediğini söylemektedir:

Her minâre ise kandîl ile bir meş‘aledir
İtmege toğrı yola halkı hidâyet ramazân (Sürûrî)⁶³

Ramazan geceleri kandiller sayesinde öyle aydınlıktır ki halk, yıldızların yeryüzüne indiğini düşünmektedir. Kandiller sanki gökyüzünü aydınlatan bir güneş gibi geceyi gündüze çevirmiştir:

Göricek mâhyasın gice ahâlî-i civâr
Sâbitât-ı felegi hâke iner sandı hemân
Neş-i nûr ideli çün mihr-i dirahşân Ramazân
Giceyi gündüz idüp oldu nümâyân Ramazân (Zîver Paşa)⁶⁴

Bursalı Rahmî, kandillerle süslenmiş minareleri düğün gecesine hazırlanan bir geline benzetmiştir. Onu gören hayal damadı ise hayretlere gark olmuş, gelinin boynuna mücevherler takmıştır:

Nev-‘arûs oldu şebistânda meger şekl-i menâr
Gerden ü gûşına virmiş zer ü zîver rûze

62 - Raşan Gürel, *Enderunlu Vâsıf Divanı*, s. 222.

63 - Atilla Batur, *Sürûrî Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni*, s. 261.

64 - Mehmet Arslan, *Zîver Paşa Divân ve Münşe'ât*, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2009, s. 118.

Zeyn ider sanma kanâdîl anı meşşâta-vâr
 Hâl-i zerrîn kodı ruhsârına yer yer rûze
 Hayrete vardı göricek anı dâmâd-ı hayâl
 Asıcak boynına meftûl mücevher rûze (Bursalı Rahmî)⁶⁵

Mahyalar, divan şairlerini derinden etkilemiş olmalıdır ki Bahtî mahlaslı Sultan Ahmed, sadece mahyaları anlatan ”*kandîl*” redifli bir gazel bile yazmıştır.⁶⁶ Birçok divan şairi bu geleneğe atıfta bulunarak mahyaları; *mücevher, nur, Tur Dağı, fanus, güneş, yıldız, Nur Dağı...* gibi birçok farklı nesneye benzetmiştir.

Mînârelerde kanâdîl zînet itdürdi
 Sitârelerle olup dâfi ‘ü’ z-zulem rûze (Âlî)⁶⁷
 Çeşm-i dikkatle hayâl itse sanur ehl-i basar
 Nûra gark oldı kanâdîl-i menârât-ı cihân (Re’fet)⁶⁸
 Oldı her kubbe cevâmi‘de misâl-i Sînâ
 Nahl-i Tûr anda menârât-ı kanâdîl-efşân (Ahmed Hamdî)⁶⁹
 Olmaga meş‘aleci râh-ı Ziyâ Pâşâ’da
 Her menâr oldı meger ser-be-kadem bir fânûs (Enderunlu Fâzıl)⁷⁰
 Giceler cümle menâr üzre yanup kandîller
 Câmi‘ân olmada reşk-âver-i hûrân-ı cihân (Feride Hanım)⁷¹
 Oldı her câmi‘-i vâlâ cebel-i Nûr’a nazîr
 Her menâre şecer-i Tûr gibi şu‘le-feşân (Haşmet)⁷²
 Mir’ât-ı felekde görinen sanma kevâkib
 Eşkâl-i kanâdîl-i menâr-ı leme‘ândur (Sabîh)⁷³

65 - Mustafa Erdoğan, *Bursalı Rahmî ve Divânı*, Dergâh Yay., İstanbul 2011, 189.

66 - İsa Kayaalp, (*Bahtî*) *Sultan Ahmed Divanı'nın Tahlili*, Kitabevi Yay., İstanbul 1999, s. 206.

67 - İ. Hakkı Aksoyak, *Gelibolulu Mustafa Âlî Divanı*, Cilt: I, Harvard 2006, s. 262.

68 - Mehmet Nuri Kardaş, *Re'fet Mehmed Aziz'in Hayatı*, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2008, s. 91.

69 - Alim Yıldız, *Ahmed Hamdi Divânı*, Buruciye Yay., Sivas 2011, s. 59.

70 - Enderunlu Fâzıl, *Divân-ı Fâzıl Beg Enderünî*, s. 23.

71 - Bünyamin Çağlayan, *Baharzâde Feride Hanım Divanı*, Ankara 2006, s. 60.

72 - Mehmet Arslan, *İ. Hakkı Aksoyak, Haşmet Külliyyâtı*, Dilek Matbaacılık, Sivas 1994, s. 142.

73 - Vicdan Özdingiş, *Sabîh, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divânının Tenkidli Metni*, Cilt: I, s. 319.

Enderunlu Fâzıl ise bu mahyaları hazırlayan ve adına *kayyum* denilen cami görevlilerini, maharetlerinden dolayı övmektedir:

Kayyum ki kanâdîl ile şâmı seher eyler
Kandîl uçurur yıldıza ragmen neler eyler
Seyyâreye ip takmada ‘arz-ı hüner eyler
Mâhiyyet-i eflâke ‘aceb kim nazar eyler (Enderunlu Fâzıl)⁷⁴

...

Kandîl uçurur kayyum-ı seyyâre-keş ammâ
Bir tayr-ı zücâcî ki hümâ-yı tayerândır
Yazdıysa eger kayyum-ı dâna dişine taş
Hep şeyh-i ekûle söz atar nâdire-dândır (Enderunlu Fâzıl)⁷⁵

Bazı şairler ise mahyalara yazılan yazılardan bahsetmişlerdir. Seyyid Vehbî, kendisinin bir ressam olması hâlinde Ramazanın sonuna yaklaşıldığını ifade eden ”*elvedâ*” yazısını erkenden yazacağını ifade etmektedir. Anlaşıyor ki şair, Ramazanın hemen bitmesini istemektedir:

El-vedâ‘ resmini evvel giceden eyler idim
Hele ben mâhya kandîline olsam ressâm (Seyyid Vehbî)⁷⁶

Buna karşılık Enderunlu Fâzıl ise ”*mübârek-bâd*” yazmak suretiyle Ramazanın feyzi ve bereketine gönderme yapmaktadır:

Süreyyâdan mübârek-bâd yazdı kayyum-ı gerdûn
Zemîn ü âsumân tebrîk ile nûr-ı sefid olsun (Enderunlu Fâzıl)⁷⁷

Sâbit’in aşağıdaki beytinden sadece minarelerin değil camilerin içinin de daire şeklindeki kandillerle süslendiği anlaşılmaktadır:

Kubbe kandilleridir dâ’ire-i hal-kârî
Zav-ı kâşâne-i tâ‘ata zer-endûde tavân (Sabit)⁷⁸

74 - Enderunlu Fâzıl, *Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderûnî*, s. 20.

75 - Enderunlu Fâzıl, *Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderûnî*, s. 28.

76 - Vehbî (*Seyyid*) *Divanı, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi*, No: EH 1640, v. 54a.

77 - Enderunlu Fâzıl, *Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderûnî*, s. 103.

78 - Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sâbit, Divan*, 1991, s. 303.

4. Ramazana Özgü Tipler

a. Davulcu

Osmanlının asırlar boyunca sürdürdüğü ve bize miras bıraktığı geleneklerden birisi de Ramazanda Müslümanları sahura kaldıran davulcuların icra ettiği gelenektir. Bu görevi eskiden mahalle bekçileri ifa etmekteydi. Osmanlı döneminde bekçiler, mahallenin güvenini ve sevgisini kazanmış olmalıdır ki çoğu zaman *Bekçi Baba* olarak vasıflandırılırdı. Bütün mahalle halkını tanıyan bekçi, asayiş görevinin yanı sıra Ramazanlarda sahur vaktini mahalle halkına duyurmakla da mükellefti.

Her gece sahur vaktine kadar mahalle bekçileri, davul çalarak mahallelerini dolaşır ve arada bir davul kesip “*Sahur vaktidir.*” diye bağırırdı. Ramazanın ikinci, üçüncü gecelerinden itibaren ücretle tuttıkları tekerlemecileri, manicileri yanlarına alarak mahallesinde bulunan konakların ve evlerin kapılarında maniler söylemeleri de âdettendi.⁷⁹

Divan şairleri, bekçilerin Ramazanı sabırsızlıkla beklediklerini çünkü bu ayda bahşişler sayesinde gelirlerinin arttığını özellikle vurgulamışlardır:

Mansıb aldım sanur erbâb-ı emel bâbında
Bekçiler olsa gelüp tabl-zenân-ı ramazân (Sürûri)⁸⁰

Sabîh, bekçilerin boşuna davul çalmadıklarını amaçlarının bahşiş, börek ve baklava olduğunu söylemektedir. Bunun için maniler söyleyen bekçiler, bu isteklerinin yerine getirilmesi için davula ısrarla vurmaktadırlar. Bu yüzden halk, davulun sesinden rahatsız olmaktadır:

Boşına sanma tavul çalmadadır
Bekçiler de giceler bî-hengâm
Bahşiş ü hem börek ü baklavayı
Beyt ile bir bir iderler îhâm
Fi'l-mesel evc-i felek olsa dahi
Tavulun sît ü sadâsına makâm

79 - Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, s. 155.

80 - Atilla Batur, *Sürûri Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Divanı'nın Tenkitli Metni, s. 278.

Nâs kôs dinlemiş itmezler gûş
Halkı bîhûde iderler sersâm (Sabîh)⁸¹

b. İmam, Vâiz, Müezzin

Osmanlı toplumunda imamlar, sadece cami görevlisi olarak hizmet vermemişlerdir. Padişah beratı ile tayin olunan imam, aslında mahallenin dahilinde bulunduğu kazanın bir anlamda yargııcı, mülkî ve belediye âmiri olan kadının da temsilcisidir.⁸² İmam, mahalle halkı arasında öyle etkilidir ki mahalleye yeni bir kişi veya ailenin taşınabilmesi için imamın kefaletinin şart koşulduğu görülmektedir. İmamlar, eskiden bir anlamda mahallenin muhtarlığını da üstlenmiş kişilerdir.

Bütün bunların yanı sıra Ramazan gelince imamın hem görevleri hem de önemi toplum içinde daha da artmaktadır. Bu rolünden olsa gerek divan şairleri, imamları bazen olumlu bazen de olumsuz bir şekilde zikretmişlerdir.

Örneğin Mesîhî, imamların Ramazan boyunca halka kılavuzluk yaptığını söylemektedir:

Çün bir aylık yoldan istikbâl-i şâh-ı ‘îd için
Halkun önine düşüp itdi kulavuzluk imâm (Mesîhî)⁸³

Buna karşılık Sabîh, imam ve müezzinlerin halka boşuna yardımcı olmadıklarını, bu kişilerin nerede yemek kokusu duyarlarsa oraya koştuklarını ifade etmektedir:

Çâk-ı mihrâb idüp cismini tâb
Teşnelikten sıkı burnını imâm
Hayrına sanma mü’ezzin çelebi
Tuta bâlâ-yı menâr üzre makâm

81 - Vicdan Özdingiş, *Sabîh, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Cilt: I, s. 324.

82 - İlber Ortaylı, *Tanzimattan Sonra Mahalli İdareler (1840-1878)*, TODAİE Yay., Ankara 1974, s. 95.

83 - Mine Mengi, *Mesîhî Divanı*, AKM Yay., Ankara 1995, s. 28.84 -

Bî-muhâbâ o yere ‘âzim olur
Nereden görse çıkar dûd-ı ta‘âm (Sabîh)⁸⁴

İmamlar, aynı zamanda görevli oldukları camilerde vaizlik de yapmaktadır. Sürûrî, vâizin coşkusundan Ramazanın geldiğinin anlaşıldığını belirtmektedir:

Kubbe-i câmi‘i toldurdı hurûş-ı vâ‘iz
Çıkdı evc-i felege şimdi sadâ-yı ramazân (Sürûrî)⁸⁵

Enderunlu Fâzıl, Ramazanın gelişiyle birlikte vaizlerin ehl-i keyfe, rindlere karşı takındıkları tavırdan rahatsız olmaktadır. Muhtemelen vaizler, kürsüden bu kişilerin günahkâr olduğunu ifade etmiş olmalıdır ki Fâzıl da onlara sitem etmektedir. Aslında vâizin günahkâr olduğunu söyleyen şair, rindlerin sevabından onlara da pay vermeyi teklif etmektedir:

Nev-mâh-ı sıyâm açdı dehânın geliyor ay
Aç gözli misâfirdir ider müflisi rüsvây
Ardında nücûm-ı felegi eylemiş alây
Keyf ehline gösterdi yine kâmet-i dü-tây
Ol na‘ra-i rindân-ı mey-âşâma bedel vay
Kürsîde ider vâ‘iz efendi yine hay hay
Taksîm-i sevâb eyleyelim geldi şerîf ay
Hem şeyhe dahi vâ‘ize lâkin virelim pay (Enderunlu Fâzıl)⁸⁶

İmamları eleştiren divan şairleri, müezzinler söz konusu olunca övgü dolu sözler söylemektedirler. Aşağıdaki beyitlerde şairler, müezzinlerin sesinin güzelliğinden bahsetmekte, onları bülbüle benzetmektedir:

Hams-i evkât-ı mübârekde mü‘ezzin çağırur
Ey du‘â-pîşe icâbet demidir şimdi uyan (Enderunlu Fâzıl)⁸⁷

84 - Vicdan Özdingiş, Sabîh, Hayatı, *Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Cilt: I, s. 324.

85 - Atilla Batur, Sürûrî Divanı, *Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkidli Metni*, s. 417.

86 - Enderunlu Fâzıl, *Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderîni*, s. 19.

87 - Enderunlu Fâzıl, *Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderîni*, s. 111.

O bülbüller gibi feryâd iden ‘âşık mü’ezzinler
 Nidâ eyler idi tevhîd ile derd ehline lâ’dan (Şemsî)⁸⁸

Mü’ezzinân-ı hoş-elhânı çeşm-i ‘ibretle
 Gören kıyâs ider incü kafesde hakk-ı kırân (Hâtem)⁸⁹

Feyz-bahş olmada ‘uşşâka sadâ-yı temcîd
 Her mü’ezzin sanasın bülbül-i nâlân oldu (Vahyî)⁹⁰

c. Ramazan Sofuları ve Cer

Ramazana mahsus tiplerden biri de Ramazan sofusu veya imamı olarak nitelendirilen kişilerdir. Sâbit’in aşağıdaki beytinde ifade ettiği bu tipler, Ramazanda özellikle saraylarda ve konaklarda istihdam edilen görevlilerdir:

Alınur mı ramazân sûfilerinden Mushaf
 Rahlenün nevbetini beklemeyince insân (Sâbit)⁹¹

Divan şiirinde Ramazan sofusundan genellikle, on bir ay boyunca camiye uğramayan fakat Ramazan ayı gelince yeniden zahitliğe dönen tipler kastedilmektedir. Yani bunlar samimiyeti şüpheli, çoğunlukla menfaatlerinin peşinde koşan riyakâr kişiler olarak vasıflandırılmaktadır.

Örneğin aşağıdaki beyitlerde Enderunlu Vâsif, bu tiplerin boğazlarına düşkün olduklarını, bu yüzden onları sofradan uzak tutmak gerektiğini söylemektedir. Öyleki Ramazan sofusu, hilâli gördüğünde onu bir parça ekmek sanmaktadır. Bunlar sofrada pilav ve yahni gördüğünde hemen onu kapmaktadır ve gözleri asla doymamaktadır:

Gösterme sakın sofrada bir sûfiye yoksa
 Dil-sîr olamaz tâ-be-pilav yahni kapandır

88 - Orhan Bilgin, *Külliyyât-ı Şemsî (Divân-ı Hadikatü'l-Meânî)*, İstanbul 1990, s. 30.

89 - Mehmet Celal Varışoğlu, *Hâtem Hayatı, Edebi Şahsiyeti, Divanının Tenkitli Metni ve İncelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1997, s. 229.

90 - Murat Sukan, *Seyyid Mehmed Vahyî Divânı'nın Bilimsel Yayını İle Eserin Şekil ve Muhteva Bakımından İncelenmesi*, Cilt: I, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 165.

91 - Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sâbit, Divan*, s. 303.

Bulsa yemege niyyeti var lafz-ı ta'âmı
 Ehl-i şikem ol rütbe gedâ çeşm-i harândır
 Hayrına çıkar sanma menâr üzre mü'ezzin
 Ahşâma kadar dûd-ı ta'âma nigerândır
 Gördükçe hilâl-i felegi gürsine-çeşmân
 Ser-sofra-i çarh üzre sanur pâre-i nândır
 Kurs-ı mehe bir diş bileyiş var iken anda
 Mehdîr o degül nân deyü gel ersen inandır
 Nısfıyye sanur encümi encümse felekde
 Memdûhuma zerrîn tabak u sînî-i hândır (Enderunlu Vâsıf)⁹²

Sabîh, sofuların bellerinde misvak ve ellerinde tesbihle camiye geldiklerini fakat her hâllerinden riyakâr olduklarının anlaşıldığını söylemektedir. Hatta bunların oruçluyken güya yanlışlıkla meyve yediklerini de ifade eden şair, sofuları ham olarak nitelendirmektedir:

Şeyh efendi nice sûfler ile
 Câmi'e varmaga eyler ikdâm
 Belde misvâk u elinde tesbîh
 Virdi erbâb-ı riyâ böyle nizâm
 Bir selâm alması üç vâv iledir
 Ramazân sûfsine virme selâm
 Vâ'izân sübha-i sad-dâne ile
 Turmayup halka iderler nice râm
 Virmez ârâma mahal mu'zîsi
 Mescide varmaga eyler ibrâm
 Mîve-i rûzeyi sehv ile yimiş
 Olmamış puhte dahi sûff-i hâm (Sabîh)⁹³

92 - Raşan Gürel, *Enderunlu Vâsıf Divanı*, s. 271.

93 - Vicdan Özdingiş, *Sabîh, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Cilt: I, s. 323-324.

Ramazan sofularının en tipik özellikleri; Ramazanın gelmesiyle birlikte ellerine tespih almaları, camileri doldurmaları, namaz niyazla meşgul olmalarıdır. Fakat bütün bu fiilleri samimî bir şekilde değil de menfaat sağlamak amacıyla yapmaktadırlar. Re'fet, aşağıdaki beyitlerde bu tip insanları eleştirmektedir:

Elde tesbîh-i riyâ dilde hayâl-i iftâr
İsm-i „Yâ Fâtır“a şugl üzre gezerler yârân
Ceste ceste zurefâ haylice baş gösterdi
Harem-i mescid ü câmi‘de okunduğça ezân
Ramazân sûfilerinden baş alınmaz hâlâ
Kimisi mu‘tekif olmuş kimisi eczâ-hân
Kimi mihrâba imâm olmaga tâlib geçinür
Kimi mahfilde mü‘ezzinlik ider rûz u şebân (Re'fet)⁹⁴

Enderunlu Fâzıl, aşağıdaki beyitlerde müstehzî bir tavırla Ramazan sofularının tavırlarını anlatmaktadır. Şair, bunların güneşi görünce ekmek, hilâli görünce çörek zannettiğini bu yüzden pisboğazlı olduklarını söylemektedir. Öyle ki yemek arzusuyla iftarı bekleyen sofuların tek amacı bir konakta misafir olabilmektir. Bunlar öyle aç gözlüdür ki kürsüde Mâide Sûresi'nden bahsederken aklına hemen yemek gelmektedir. Kürsüden söyledikleri sözler ise buz gibi soğuktur ve cehennemde yanmalarına sebep olacaktır:

Cânına yetdi yine şeyh-i ekûlun açlık
Görinür çeşmine hurşîd gibi her bir nân
Görse nev-mâhı dahi hâs çörek zann eyler
Belki eflâke tutar hırs ile taraf-ı dâmân
Cân atar şevk-i ta‘âm ile dem-i iftâra
Bir büyük hânede illâ ki olursa mihmân
Va‘z ider kürsüde ammâ ki bütün fikr eyler
Lezzet-i çâşnî-i süfrede zevk-i elvân

94 - Mehmet Nuri Kardeş, *Re'fet Mehmed Aziz'in Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*, s. 90-91.

Sûre-i "Mâ'ide"den va'zı bütün bahs eyler
 Hep "külû veşrebû" âyetlerin eyler tibyân
 Karnı vüs'atde ki dehşet-figen-i Zü'l-karneyn
 Lokma-i sahtı telâş-âver-i rûh-ı Lokmân
 Sözi bârid ise de mi'desi ammâ pürdür
 Kürsîde söylediği dûzaha kurs-ı nîrân (Enderunlu Fâzıl)⁹⁵

Halîmî ise Ramazan sofularını riyakâr olmakla suçlamaktadır:

Savma'a derdine ugradı sata sûfî riyâ
 Urdı vesvâsı yine tomrugına zindân-bân (Halîmî)
 Başka vâdîde teferrücle riyâ-pîşeleri
 Serserî gezmededür sûfî misâl-i hayvân (Halîmî)⁹⁶

Sâbit, zahid görünümündeki bu tipleri şeytana benzetmektedir. Nasıl ki Ramazan gelince şeytan cehenneme hapsedilmektedir, Ramazan sofusu da bu ay boyunca çilleye girmiştir :

Çilleye vesvesesiz girdi kapandı zâhid
 Habs olur tâ ramazân âhir olunca şeytân (Sâbit)⁹⁷

Seyyid Vehbî, Ramazanla birlikte sofuların camileri istila ettiğini kiminin mahfilde kiminin minarede kiminin ise mihrabda olduğunu ifade etmektedir:

Alınur mı ramazân sûfilerinden câmi'
 Kimi mahfilde mü'ezzin kimi mihrâba imâm (Seyyid Vehbî)⁹⁸

Bursalı Rahmî ise Ramazandan önce halka selam vermek için eğilmeyen sofuların, Ramazanın verdiği meşakkatle iki kat olduklarını söylemektedir:

Ham kılup virmez iken halka dahi dogru selâm
 Zâhidün kâmetini eyledi çenber rûze (Bursalı Rahmî)⁹⁹

95 - Enderunlu Fâzıl, *Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderûnî*, s. 26.

96 - Adnan Çağlı, *Halîmî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, s. 66-67.

97 - Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sâbit, Divan*, s. 302.

98 - Vehbî (*Seyyid*) *Divanı*, v. 53b.

99 - Mustafa Erdoğan, *Bursalı Rahmî ve Dîvânı*, s. 189.

Divan Şiirinde bu tarz tiplerden biri de *cerci* veya *cer hocası* olarak nitelendirilen kişilerdir. Eskiden Ramazanda medreseler tatil edildiğinden, talebenin çoğunluğu vaizlik, imamlık ve müezzinlik yapmak üzere ekseriyetle köylere ve kasabalara dağılırdı. Bunlar gittikleri yerlerde ibadet hizmetlerinin yerine getirilmesini sağlardı. İaşeleri de hizmet verdiği kişiler tarafından karşılanırdı. Cer hocaları bayram arefesinde mescidin önüne büyük bir bez serer ve fitre başta olmak üzere halk tarafından hediye edilen gömlek, mintan, yağlık, çorap, mest, bayram Őekeri vb. birçok eşyayı toplarlardı.

Cerciler, bu davranışlarından dolayı divan Şairlerinin eleştirisine maruz kalmıştır. Çünkü yaptıkları içi bir menfaat karşısında ifa etmektedirler. Sürürî, bu tiplerin Ramazanda epey para topladıklarını söylemektedir:

Şeyh cem‘-i sadakât itdi fakîrim diyerek
Oldı miskîne biraz mûcib-i servet ramazân (Sürürî)¹⁰⁰

Enderunlu Fâzıl ise cer hocalarını, ehl-i Şikem olarak nitelendirmektedir. Görünürde zâhid gibi olsalar da elbiselerinin altında keşküllerini hazır tutmaktadırlar. Bunlar gittikleri yerden yiyecek ve fitre toplayan tiplerdir. Cer hocalarının tek bir isteği vardır. O da bütün ayların Ramazan olmasıdır. Çünkü bu ayda cerciler, epey para ve yiyecek toplamaktadır:

Ol ehl-i Şikem Şeyh-i kavî-mi‘de ki dâ‘im
Endişesi âlûde-i elvân-ı hândır
Olsa ne kadar câme vü destârı müşekkel
Keşkûl yine ferrâcesi altında nihândır
Dâmen-be-miyân elde ‘asâ ‘îde varınca
Hep câme-sitân lokma-sitân fitre-sitândır
İster yine zâlim on iki mâh ola rûze
Çün cerr-i menâfi‘ ide ne tuhfe evândır (Enderunlu Fâzıl)¹⁰¹

100 - Atilla Batur, *Sürürî Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni*, s. 261.

101 - Enderunlu Fâzıl, *Divân-ı Fâzıl Beg Enderünî*, s. 29.

d. Rind

Divan şiirinde rind, genellikle âşğın dolayısıyla şairin ta kendisidir. O; hoşgörüsü ve dürüstlüğü ile içi dışı bir olan insandır. Bu özellikleriyle rind, zâhid tiplemesinin tam zıddı olarak karşımıza çıkmaktadır. Rind; avare, olup biteni umursamayan kişiliğiyle epiküryen bir hayatı benimsemiştir.

Ramazanın gelişiyile birlikte meyhanelerin kapanması en çok rindleri etkilemektedir. Daha önce rahatlıkla ayş u işrette bulunan rindlerin düzeni, Ramazanın gelişiyile birlikte bozulmuştur:

Hurd u hâbî şeb ü rûz eyledi rindâna harâm
Giceyi gündüze katup geleli mâh-ı sıyâm (Seyyid Vehbî)¹⁰²

Rindin Ramazan sofusundan farkı riyakârlık yapmamasıdır. Ramazanın gelmesi rindin zevk ve eğlencesine mani olmuştur. Fakat yine de Ramazanın hürmetine ağzına içki koymamaya tevbe eder:

Devr iderken gice meclisde şarâb-ı gül-fâm
Der-i hum-hân,eye mühr urdı gelüp mâh-ı sıyâm

Dest-i mi‘mâr-ı füyûzât-ı kaderle cümle
Yapılıp ehl-i harâbât-ı ‘imâret-encâm

El yudı fıskiye-i meyden ayag-ı sâkî
Âb-ı rûyıyla vuzû itdi bütün rind-i enâm

...

Terk idüp câm-ı sabûhı üdebâ-yı rindân
Tevbe-i ‘ahd-i nasûh itmege eyler ikdâm

Kesb idüp her biri bir sûret-i zîbâ-yı salâh
Oldılar nâsiye-fersâ-yı Hudâ-yı ‘allâm (Enderunlu Vâsîf)¹⁰³

Ramazanda içki içemeyen rindler, bu sefer ellerine kahve fincanı almışlardır. Kahve içmek de onlar için ayrı bir zevktir:

102 - Vehbî (Seyyid) Divanı, v. 53b.

103 - Raşan Gürel, Enderunlu Vâsîf Divanı, s. 221.

Nûş-ı sahbâya bedel kahve içerler rindân
Câm-ı mey yerine ‘arz itmede fincân Ramazân (Ziver Paşa)¹⁰⁴

Rindlerin Ramazan boyunca bir diğer meşgalesi ise tespih çevirmektir. Eline şarap kadehini alamayan rind, sabır tespihi çekerek Ramazanın sona ermesini beklemektedir:

Rindi gr sâgar-ı gl-gna bedel
evirr sübha-i mercânı mdâm (Sabih)¹⁰⁵
Seng-i tevbeyle kırıp şişe-i sahbâyı bütün
şimdi tesbîh eker câma bedel hep rindân (Haşmet)¹⁰⁶

Ramazanın sona ereceğine işaret eden hilâlin görünmesi, rindler için sadece bayram müjdesi değildir. Aynı zamanda Ramazan süresince kapalı olan meyhanelerin açılmasına sebeptir. Öyle ki rindlerin gözüne bayram hilâlini gzetlemekten kara sular inmiştir. Bayram, rindlerin imdadına Hızır gibi yetişmesi beklenen mübarek bir zaman dilimidir:

İntizâr-ı mey-i gl-reng ile bayram ayına
Baka baka inecedr gözümüze kara su (Fuzûlî)¹⁰⁷
Kıla erbâb-ı dili âb-ı hayâta sır-âb
Erişip Hızır gibi âh mbaârek bayrâm (Nedim)¹⁰⁸

Ramazanın uzun sürmesinden şikâyetçi olan rind, bayramın erken gelmesi için bir şikâyet mektubu bile yazmıştır:

Kendiden gitme gibi bir sefer-i dr olmaz
Mezheb-i rindde besdir bu kadar ‘zr-i sıyâm
Za‘fdan şekve idüp kâğıd uçurdu yâhud
Bir gün evvel gelüp imdâda yetişe bayrâm (Seyyid Vehbi)¹⁰⁹

104 - Mehmet Arslan, *Ziver Paşa Divân ve Münşe’ât*, s. 119.

105 - Vicdan zdingiş, *Sabih, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Cilt: I, s. 323.

106 - Mehmet Arslan, *İ. Hakkı Aksoyak, Haşmet Külliyâtı*, 143.

107 - Kenan Akyüz, vd., *Fuzûlî Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1990, s.247.

108 - Muhsin Macit, *Nedim Divanı*, s. 44.

109 - *Vehbi (Seyyid) Divanı*, v. 54a.

e. Tiryaki, ehl-i keyif

Osmanlıcada müptela manasında kullanılan tiryaki, Ramazaniyelerde sıkça kullanılan tabirlerden biridir. İçki, afyon, kahve ve tütün gibi keyif verici maddelere bağımlı olan tiryakiler, Ramazanın vazgeçilmez tiplerindedir. Ramazan boyunca içki ve afyon gibi keyif vericilerden uzak durmak zorunda kalan tiryakiler, bu ayın bir anlamda mağdurudurlar.

Eskiden içkiye müptelâ olanlara bekrî denmekteydi. Ayyaş veya mestler için çoğunlukla “*Filanadamışı bekrîliğe döktü.*” tabiri kullanılmaktaydı.¹¹⁰ Doğal olarak Ramazanın gelişiyile birlikte meyhanelerin kapanması en çok bekrîleri etkilemektedir. Divan şairleri, ayyaşların bu durumunu bazen alaylı bazen de eleştirel bir tavırla beyitlerinde tasvir etmişlerdir.

Aşağıdaki beyitlerde Enderunlu Vâsıf, bir tiryakinin ağzından Ramazanın gelişini anlatmaktadır. Ramazanın yaklaştığını duyan tiryaki, biraz ağır canlılıkla ve isteksizce davranmaktadır. Etrafindakilere bunun takvimden kaynaklanan bir hata olabileceği yolundaki serzenişleri, tiryakinin ne kadar zor durumda olduğunu göstermektedir:

Tiryâkîye tâ ki Ramazân geldi dinilse
Lâ-havle-künân dir eleminden ne zamândır

Tedkîk-i nazar eyle şu takvîme birâder
Üftâde-i havf itme bizi belki yalandır (Enderunlu Vâsıf)¹¹¹

Bu yüzden olsa gerek ehl-i keyfin biri, şaban ayının henüz bitmediğini söylemektedir:

Ehl-i keyfin birisi dir ki behey sultânım
Aydın ay bellü hisâb olmadı şa‘bân tamâm (Nedîm)¹¹²

Zâtî, Ramazanın gelişiyile ayyaşların artık zühd ehli olmaları gerektiğini söyleyerek onlara nasihat etmektedir:

110 - Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri İnsanlar, İnanışlar, Eğlence, Dil*, (hızl: Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1995, s. 250.

111 - Rağsan Gürel, *Enderunlu Vâsıf Divanı*, s. 271.

112 - Muhsin Macit, *Nedîm Divanı*, s. 43.

Geldi ‘ayyâşların aldı ayagın ramazân
Zühd için tâc gibi başa çıkardı el’ân (Zâtî)¹¹³

Sürûrî de aynı şekilde meykeşlerin hiç olmazsa Ramazan Bayramı’na kadar bir sufi gibi davranmalarını tavsiye etmektedir:

Ramazândur yetişür ‘ayşî bıraksun mey-keş
Şunda bayrâma kadar sûfî-i hod-kâm olsun (Sürûrî)¹¹⁴

Halîmî, Ramazandan önce naralarla inleyen meyhanelerin şimdi sessiz olduğunu, sarhoşların artık camilerde hayran bir şekilde yattıklarını söylemektedir. Tabi burada *hayran* kelimesinin afyon sarhoşu anlamına geldiğini de söylemeliyiz. Anlaşıyor ki içki içemeyen mestler, Ramazan boyunca afyon tiryakisi olmaktadır:

Gûşe-i mey-kedeye sıgmaz idi na’ralar
Şimdi maksûre-i câmi’de yaturlar hayrân (Halîmî)¹¹⁵

Sâgarı hokka-i ma’cûna mübeddel itdi
Şürbi kalb eylediler berşe zarûrî rindân (Seyyid Vehbî)¹¹⁶

Cesâri, Ramazanın gelişini müjdeleyen rü’yet-i hilâle başka bir şahid daha bulmuştur. O da tiryakilerin hâlidir. Çünkü Ramazanla birlikte tiryakiler, tıpkı bir hilâle benzemişler, boyunları iki kat olmuştur:

Dâl oldu bugün kadd-i hilâl-i tiryâkî
Yetmez mi efendi ya bu şâhid ramazâna (Cesârî)¹¹⁷

Tiryakinin gözü şerifelerde yanacak kandillerde, kulağı ise ezandadır. Çünkü iftarla birlikte tekrar keyfine bakacaktır:

Gün batdı şikem-hârelerün hep günü togdı
Bu remzi ider magrib ezânı ramazânun (Lebîb)¹¹⁸

113 - Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, *Zatî Divanı*, Cilt: III, s. 71.

114 - Atilla Batur, *Sürûrî Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni*, s. 418.

115 - Adnan Çağlı, *Halîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkidli Metni*, s. 66.

116 - Vehbî (*Seyyid Divanı*), v. 54a.

117 - Yasemin Akkuş, *Benderli Cesâri'nin Divânı ve Divânçesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 1368.

118 - İdris Kadioğlu, *Lebîb-i Amîdî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkitli Metni*, s. 480.

Etrâfına keyf ehli nola göz kulak olsa
Gûş u nigehe vakf-ı menârât-ı ezândır (Enderunlu Vâsıf)¹¹⁹

Bekrîlerin bir diğerk beklentisi ise Ramazanın sona erip şevval ayının gelmesidir. Ramazanın bitmesiyle artık meyhaneler açılacaktır:

Şevvâldedir bekrîlerin maksat-ı re'si
Şehr-i ramazân içre garîbân-ı cihândır (Enderunlu Fâzıl)¹²⁰

Eskiden afyon tiryakileri de oldukça fazlaymış. Birçok kişi ceplerinde taşıdıkları kutulardan hap şeklinde yapılmış ve *gıda* tabir ettikleri afyonu çıkarıp yutmayı âdet hâline getirmiştir. Bugün de kullanılan “*afyonu patlamak*” deyimini de eski dönemin Ramazanlarından kalan bir hatıradır, şöyle ki; eskiden afyon müptelaları Ramazan gelince gündüz afyon yutamadıklarından çok ızdırap çeker, bir yerde duramazlarmış. Sonunda şöyle bir çare bulmuşlar: Afyon hapını (macununu) ince bir kağıda sarar, üzerine tekrar afyon sarar, onun üzerine yine kağıt sarar, böylelikle istedikleri büyüklükte neredeyse ceviz kadar bir afyon yuvarlağı elde ederler, bu büyük hapı sahurda yutarlar. Mide salgısıyla afyonun üzerine sarılan kağıt parçaları birbirini takiben sırasıyla erir, bunlar da iftara kadar kafayı bulurlar. Böylece oruçlarını bozmadan bir hile-i şer’iye ile Ramazan boyunca afyon da yutmuş olur ve tiryakiliklerini devam ettirirler. Afyon sarmaya yarayan kağıtlara “*kefen*”, afyonu kağıda sarmaya da “*kefenleme*” denirdi. Nâbî bir beytinde bu hadiseye işaret ediyor:

Ramazânda sarup afyûna kefen
Mi'deni mürdeye itme medfen (Nâbî)¹²¹

Afyon, kullananlara uyku ve uyuşukluk verir. Afyonun kötü tesiriyle çok zayıf ve çelimsiz görünen tiryakiler, mezardan çıkmış ölülere benzemektedir:

Gerçi kim berş ile efyûni kefenler yutaruz
Dönerüz makbereden çıkmışa ammâ ki hemân (Cinânî)¹²²

119 - Raşan Gürel, *Enderunlu Vâsıf Divanı*, s. 270.

120 - Enderunlu Fâzıl, *Divân-ı Fâzıl Beg Enderüni*, s. 28.

121 - Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî*, AKM Yay., Ankara 2008, s. 232.

122 - Cihan Okuyucu, *Cinânî, Hayatı, Eserleri, Divânının Tenkidli Metni*, TDK Yay., Ankara 1994, s. 85.

Eskiden afyon tiryakilerinin birçoğu Süleymaniye Cami'nin karşısında ve medreselerin altında otuz beş dükkândan ibaret sıra kahvelere devam ederlerdi. Bu kahveler ağzına kadar tiryakilerle dolardı. Tiryakiler, afyonunun tesiriyle uyku ve uyuşukluk hâli içinde iken kahve içmeyi âdet hâline getirmişlerdir. Bu yüzden iftar sonrasında *gıdâ* diye tabir olunan afyonu yutan tiryakiler, mutlaka kahve içmeye de giderlerdi:

Rûzı şeb olsa nola cümle-i ehl-i keyfün
 Gûy-ı hurşîdi gıdâ itmegi eyler tasmîm
 Kimi kâğıd uçurur gûşe-i tenhâda velî
 Vaz'-ı sâ'imle mesâcidde olur yine mukîm
 Kâğıda sardı gıdâsın dahi neyler bilmem
 Fikr-i keyf ile olup kârı perîşân u sakîm
 Kimi tahmîse gider râyiha-i kahve için
 Tâ meşâmına ide bâd-ı ferah neşr-i şemîm (Nazîr)¹²³

Kahve sadece afyon tiryakilerinin değil birçok kişinin sevdiği bir içecektir. Özellikle bekrî olanlar, Ramazanın ayı boyunca içkinin yerine kahveyi tercih etmişlerdir:

Kadeh-i ratl-ı girân mertebesi neş'e verir
 Kahve-âşâma ağır kahve ile bir fincân (Sâbit)¹²⁴
 Şürbi kalb eyleyelim berşe anındur devrân
 Kahve fincânları dönsün bedel-i gerdiş-i câm (Seyyid Vehbî)¹²⁵
 Dest-i tiryâkî-i dü-tâ-yı felekde yâhud
 Kahve-i leyl-i siyâhî ile tolmuş fincân (Enderunlu Fâzıl)¹²⁶

Tütün tiryakileri bugün olduğu gibi eskiden de iftar vaktini dört gözle beklemektedir. Osmanlı döneminde özellikle nargileler vasıtasıyla bu alışkanlıklarını gideren tiryakilerin en büyük keyiflerinden biri de tütünün yanında kahve içmektir:

123 - Necdet Şengün, *Nazîr İbrahim ve Dîvânı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006*, s. 367.

124 - Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sâbit, Dîvan*, s. 303.

125 - *Vehbî (Seyyid) Dîvanı*, v. 54a.

126 - Enderunlu Fâzıl, *Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderünî*, s. 24.

Vakt-i imsâkdaki micmere-i ‘anberden

Hoşdur âlüfteye iftârda bir lûle duhân (Sâbit)¹²⁷

Efyûn-hâr ağırlamak ahafdır ki gıdâsı

Bir fincân ağır kahve vü bir lûle duhândır (Enderunlu Vâsıf)¹²⁸

Vakt-i imsâkda misvâka bedel agzımdan

Düşüyor çûb-ı duhân yok bu kelâmımda riyâm (Seyyid Vehbî)¹²⁹

Bazı bekrîler ise içkinin yerine mecburen tütünü koymuşlardır:

Mînâ-yı şarâbı kılalım mescide kandîl

Nûş-ı meyi tebdîl idelim şûrb-i duhâne (Çelebizâde Âsım)¹³⁰

f. Şahne

Şahne, şehrin inzibat işleriyle alâkalı memurlardan biridir. Genellikle meyhanelerin denetimiyle görevlidirler.¹³¹ Eskiden meyhanelere Müslüman ahalinin gitmesi yasak olduğundan, şahneler yakaladıkları Müslümanları cezalandırır, meyhaneleri de kapatırdı. Bu yüzden özellikle rind karakterli divan şairlerinin sevmediği bir tiptir.

Ramazanlarda kontrollerini artıran şahneler, divan şairleri tarafından kıyasıya eleştirilmiştir. Meyhaneleri basan şahne, bazen Ramazana da benzetilmiştir. Çünkü Ramazanın gelişiyle meyhaneler kapatılacaktır:

Şöyle bir gâflet ile basdı ki ta‘bîr idemem

Güyyiâ bezmi basan şahne gibi bî-hengâm (Koca Râgıb Paşa)¹³²

Yevm-i şek sohbetine şıra sıkarken yârân

Sıkbogaz itdi basup şahne-i şehri ramazân (Sâbit)¹³³

127 - Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sâbit, Divan*, s. 303.

128 - Raşan Gürel, *Enderunlu Vâsıf Divanı*, s. 271.

129 - *Vehbî (Seyyid) Divanı*, v. 54a.

130 - Özge Öztekin, *Çelebizâde Âsım Divanı*, s. 152.

131 - Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul 2004, s. 305.

132 - Hüseyin Yorulmaz, *Koca Râgıb Paşa Divanı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, s. 58.

133 - Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sâbit, Divan*, s. 302.

5. Sahur

İlk teravihin kılınmasının ardından Ramazan, sahurla devam eder. Sahura kalkmak, her oruç tutan Müslümanın duygu dünyasında farklı yansımaları olan bir uygulamadır. Büyükler için bir sünneti yerine getirme duygusu veren sahur, küçükler çocuklar için aynı zamanda zevk verici bir oyun gibidir. Sahura kalkmak çocukların hoşuna gittiğinden akşamdan annelerine, ninelerine sıkı sıkı tembihte bulunurlardı:

Sıbyân heves-i ni‘met-i savm ile dimekde

Bu şeb beni cânım nene sâhûrda uyandır (Enderunlu Vâsıf)¹³⁴

Aslında çocuklar, oruçla mükellef değildir. Fakat sahura kalkınca kendilerini oruç tutmak zorunda hissederler. Orucun meşakkati, neşe içinde çocukların bütün enerjilerini ve hareketliliğini de alıp götürür:

Hükm-i sıbyânda iken gonca dahi gülşende

Rûze-dârân gibi leb-beste olur tâ ahşâm (Enderunlu Fâzıl)¹³⁵

Eskiden hava karardığında elinde fener olmadan sokağa çıkmak yasaktı. Fenersiz sokağa çıkanlar hırsız olduğu şüphesiyle tutuklanırdı. Ramazanda insanlar sahura kadar sokaklarda olduklarından mutlaka ellerinde bir fener taşırıldardı. Bu fenerler, genellikle hayvanların işkembe derisinden yapılmaktaydı:

Elde işkenbe fener arkada zenbîl-i sahûr

Gice faslında şikem-hâreleründür seyrân (Sâbit)¹³⁶

Tütün tiryakileri için sahur vakti büyük bir fırsattır. Bu yüzden sahurda, ağızlarında devamlı olarak tütün çubuğu bulunmaktadır:

Vakt-i imsâkda misvâka bedel agzımdan

Düşmüyor çûb-ı duhân yok bu kelâmımda riyâm (Seyyid Vehbî)¹³⁷

134 - Raşan Gürel, *Enderunlu Vâsıf Divanı*, s. 269.

135 - Enderunlu Fâzıl, *Divân-ı Fâzıl Beg Enderûnî*, s. 24.

136 - Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sâbit, Divan*, s. 303.

137 - Vehbî (*Seyyid Divanı*), v. 54a.

6. İmsâk

Sahuru yapan Müslümanlar, imsâk vaktini beklemeye başlarlar. İmsâk vaktiyle birlikte yeme içme kesildiğinden şairler, iftarın çabuk gelmesini istemektedirler:

Bûse-i gerden-i berrâka olur mı imsâk
Sofra-i vuslata kalur mı gönülde ârâm (Re'fet)¹³⁸

Eskiden imsak vakti, çoğunlukla şafağın gözlenmesiyle tespit edilmekteydi. Bu yüzden herkesin gözü felektedir:

Mâh-ı rûze geleli mihr nazardan düşdi
Şarkdan garba varınca virüp imsâk ile nâm (Seyyid Vehbî)¹³⁹

Bilmek için dem-i imsâki yahud sâ'atdir
Ki ana çarh-ı bahîl olmada dâ'im nigerân (Enderunlu Fâzıl)¹⁴⁰

Orucun başladığı yani yiyip içmenin kesildiği bu vakit, bazen davullarla da halka duyurulmaktadır:

Hâb-ı âsâyişi ammâ uçurur bâz gibi
Pâsbân-ı tabıl imsâka olup zahme-zenân (Seyyid Vehbî)¹⁴¹

7. İftar

Sahurdan sonra mükellef Müslümanları en çok ilgilendiren vakit iftar olsa gerektir. Gün boyunca sabırla bir şey yiyip içmeden bu vakti bekleyen Müslümanlar için iftar sofraları ayrı bir önem taşımaktadır. Bu yüzden Ramazan ilk gecesinden bayram gecesine kadar her gün aralıksız olarak iftar hazırlıkları yapılırdı. Herkes gücü oranında oruçlu kimseleri memnun edecek daha doğrusu gözlerini doyuracak zenginlikte bir sofraya hazırlamaya gayret ederdi. Bunun sonucunda Osmanlı mutfağında iftara mahsus pidelerin, yemeklerin, tatlıların yapıldığı da bilinmektedir.

138 - Mehmet Nuri Kardaş, *Re'fet Mehmed Aziz'in Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni*, s. 43.

139 - Vehbî (Seyyid) Divanı, v. 54a.

140 - Enderunlu Fâzıl, *Divân-ı Fâzıl Beg Enderûni*, s. 24.

141 - Vehbî (Seyyid) Divanı, v. 54a.

İftara duyulan iştihak ve iftar sofraları, Ramazaniyelerde birçok yönüyle zikredilmiştir. Her şeyden önce iftar topunun atılması ile Müslümanlar bayram etmektedir:

Ahşam oldukda dönüp topla sadâsı topla
Sûr ider sâ'im-i hasret-keş-i nân-ı ramazân (Sürûri)¹⁴²

Kâmî'nin ifadesiyle iftar vakti, cennet nimetlerinin tadını, zevkini gösteren bir zamandır:

Vakt-i iftârı nümâyende-i zevk-i cennet
Ferkadânun biri anda birisi bunda 'ayân (Kâmi)¹⁴³

İftar sofrası, aynı zamanda Allah'ın bir rahmeti, nimetlerin değerinin anlaşıldığı bir vakit ve duaların kabul olduğu bir zaman dilimidir:

İftâr gelür mâ'ide-i rahmet-i Hak'dan
Her şâm u seher merd-i sabûr-ı ramazâna (Lebib)¹⁴⁴

Vakt-i iftâr irişüp yine dizildükçe ni'am
Ya'nî sâ'implere kıldukça ziyâfet ramazân (Sürûri)¹⁴⁵

Vakt-i iftârdır ey dil olur elbette kabûl
Eyle toyunca du'â kim geliyor süfre-i nân (Sürûri)¹⁴⁶

Ramazanda iftara özel bazı tatlılar yapılması âdettendir. Başta güllâç olmak üzere reçeller, baklavalar, kadayıflar ve şerbetler iftar sofrasının vazgeçilmez lezzetleridir:

Şâm-ı hat ile gurûb eyler iken ruhsârı
Şerbet-i la'l-i lebiyle ederem iftârı (Hâtif)¹⁴⁷

Tabi herkesin mükellef bir iftar sofrası hazırlaması da mümkün değildir. Bunun için kesenin dolu olması gerekir. Cinânî, maddî imkânsızlıklar içinde

142 - Vehbî (Seyyid) Divanı, v. 54a.

143 - Kezban Özyılmaz, *Kâmi Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divânı'nın Tenkitli Metni*, 76.

144 - İdris Kadioğlu, *Lebib-i Âmidî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divânı'nın Tenkitli Metni*, s. 479.

145 - Atilla Batur, *Sürûri Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni*, s. 263.

146 - Atilla Batur, *Sürûri Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni*, s. 277.

147 - Tuğba Danışan, *Hâtif Ali Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Divânının Tenkitli Metni*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 24.

iftarda baklava ve kadayıf yemeyi hayal etmektedir. Midesini hayâlî yemeklerle dolduran şair, iftarın ardından sabaha kadar kahve içmeyi de istemektedir:

Bu zamân içre begüm kîse gerekdür pür ola
Ya'nî mânend-i şikem olmaya hâlî hemyân
Baklavalara bişürüp zevk u safâ eyleyesin
Yiyessin tatlu katayıf içesin âb-ı revân
Şikemün pür ola mânende-i kîpâ ahşâm
Subha dek kahve içüp seyr idesin cilve-künân (Cinânî)¹⁴⁸

İftar sonrası en büyük keyiflerden biri de kahve içmektir. Çünkü ehl-i keyif, üç aylar boyunca şarap içemeyeceklerdir:

Bu üç aylarda zarîfân müselles yerine
Kahve içmekdedir iftârda üçer fîncân (Zîver Paşa)¹⁴⁹

Ramazan geleneklerinin önde gelenlerinden biri olan “*diş kirası vermek*” hemen bütün Ramazan şiirlerinde görülür. Eskiden zenginler Ramazanlarda hafızları, âlimleri iftara davet eder, iftardan sonra Kuran’dan bir aşır okunur, bunlar ev sahibine veda ederken her birine ev sahibi tarafından âdet gereği hâl ve durumlarına, mevki ve makamlarına göre kağıtlara sarılmış birer miktar para takdim edilirdi. İşte buna halk arasında “*diş kirası*” adı verilirdi:

Rişteyle bağlayup lebin ol şûh didi kim
Mihmân-ı h'ân-ı vasluma bu diş kirâsıdır (Bâkî)¹⁵⁰
Isırdum idi leblerini söğdü ağzıma
Ma'zûr dut Necâtî hele diş kirasıdır (Necâtî Beg)¹⁵¹

Ramazanda nefesine sahip çıkamayan, açlığa dayanamayan ve bu yüzden orucunu yiyen bazı tipler vardır. Mehmed Sıdkî, özellikle midesine düşkün bu insanları alaycı bir şekilde tasvir etmektedir:

148 - Tuğba Danışan, *Hâtîf Ali Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Divânının Tenkitli Metni*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 24.

149 - Mehmet Arslan, *Zîver Paşa Divân ve Münşe'ât*, s. 83.

150 - Sabahattin Küçük, *Bâkî Divânı*, TDK Yay., Ankara 1994, s. 150.

151 - Ali Nihat Tarlan, *Necati Beg Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1992, s. 207.

O gün irkence biraz kalkmış idi
 Yokladı yerde turan boş sepedi
 Konsol üstinde grince şekeri
 Bakdı yutkundı bitirdi sıfırı
 Gördi bir şey turuyor pasta gibi
 Cnı imrendi begin hasta gibi
 Ağzının akdı suyu h didi
 Sonra kızdı orucu bozdı yedi
 İçini çekdi toyunca karnı
 Didi ey on bir ayın sultnı
 Her nasılsa bugün itdim ‘isyn
 Beni ‘afv eyle mübârek ramazân
 Dn sabh va‘zda Ferdne Hanım
 Anladırđı didi dinle a canım
 Dn yemiş begi kazr orucu
 Bence yokdur hanımın burda suçı
 Böyle düşkün iken o mi‘desine
 Bozmamak müşkil orucu bu sene (Mehmed Sıdkı)¹⁵²

8. Teravih

İftarın ardından Müslümanları bir görev daha beklemektedir. Karınlarını doyuran, kahvelerini içen büyükler, yanlarına çocukları da alarak sünnet olan teravih namazını kılmak üzere camilere akın ederler. Çünkü teravih, Müslümanlara rahatlık ve zevk veren bir ibadettir:

ık tervha da gr rhatı seyr it zevki
 Bak ne hengmeler olur gice hengmında (Seyyid Vehbî)¹⁵³

152 - Mehmed Sıdkı, *şinver Divânçesi*, İstanbul 1330, s. 44.

153 - *Vehbî (Seyyid) Divanı*, v. 60b.

İtdim ahhâbıma sükker gibi ikrâmı tamâm
Ba‘d-ezîn eyleyelim biz de terâvîhe kıyâm (Hâtif)¹⁵⁴

Terâvihlerle tervîh buldı kalbler hep olup şâdân
Mehâsinden temessül eyledi şebler kerârından (Şemsî)¹⁵⁵

Buna karşılık kendisinde teravih namazını kılacak kudreti bulamayanlar da vardır. Cinânî, gündüzün aç, gece karnının tok olduğunu söyleyerek teravihi kılmaya takatinin kalmadığını söylemektedir:

Gündüzün aç gice tok zerre kadar râhat yok
Kılmaga şimdi terâvîhi kanı tâb u tûvân (Cinânî)¹⁵⁶

9. Fitre

Ramazana mahsus ibadetlerden biri de fitre vermektir. Ramazan ayında fakirlere verilen sadaka olan fitre, halk arasında başın ve bedenin zekâtı olarak bilinmektedir. Fakirlerin bayram hazırlığı yapması ve bayramı neşe içinde karşılaması için önemli bir sosyal yardımlaşma aracı olan bu ibadet, Ramazaniyelerde *fakir*, *zengin*, *bayram* ve *vacib* kelimeleri etrafında kullanılmaktadır:

Rûze-i fakr ‘akîbinde gelir ‘îd-i gınâ
Fıtra-i vâcibe-i himmete yok mı imkân
Nitekim her sene zînetle gelüp mâh-ı sıyâm
İde her gûşe-i dünyâyı çerâgân-ı cinân (Sâbit)¹⁵⁷

Fitre; altın, gümüş veya hurma gibi nesnelere üzerinden hesaplanmaktadır. Bazılarının fitre vermeye gücü olmayabilir. Ama yine de gönlünden fakirlere bir şeyler vermek istemektedir:

Vâ‘izân itdi hisâb fitremizi hurmâdan
Didim ey şeyh ‘acebâ virsem olur mı mâdan (Hâtif)¹⁵⁸

154 - Tuğba Danışan, *Hâtif Ali Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Divânının Tenkitli Metni*, s. 24.

155 - Orhan Bilgin, *Külliyât-ı Şemsî*, s. 102.

156 - Cihan Okuyucu, *Cinânî, Hayatı, Eserleri, Divânının Tenkitli Metni*, 85.

157 - Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sâbit*, Divan, s. 307.

158 - Tuğba Danışan, *Hâtif Ali Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Divânının Tenkitli Metni*, s. 24.

Bektâşi dervişleri, çoğunlukla ihtiyaçlarını halktan topladıkları iâşe ile sağlamaktadır. Ellerinde keşkülleriyle çarşı pazarda yardım toplayan Bektaşî dervişleri, Ramazanda da fitre toplamaya çıkmaktadırlar:

Yohsa Bektâşî gibi almış ele keşkûlin
Fitre devşirmege çıkmış felek-i bî-sâmân (Enderunlu Fâzıl)¹⁵⁹

10. Kadir Gecesi

Kur'ân'ın ifadesiyle bin aydan daha hayırlı olan Kadir Gecesi, günahların affına ve Hakk'ın mağfiretine vesiledir:

Bil kadrini zîrâ ki bu şehrûn şeb-i kadr'i
Bî-şek sebeb-i magfiret-i 'âlemiyândır (Enderunlu Vâsîf)¹⁶⁰

Rûhîdur leyle-i kadr anda nihâl hem-çü bûy
Gül-i sad-berg-i hedâyâ-yı Hudâ'dur Ramazân (Kâmi)¹⁶¹

Bu gece Müslümanlara büyük bir nimettir. Kur'ân'da Kadir Gecesi'nde yapılan duaların kaul edileceği yazılıdır. Bu yüzden eller bu gece semaya kalkmalıdır:

Leyle-i kadr'i şeref-bahş-ı cihân olmuşdur
Sâ'imân tâ ki du'âsın eyler ol dem takdîm

Redd olunmaz ol gice her ki du'â eyler ise
Eylemiş anı beyân Hazret-i Kur'ân-ı Kadîm (Nazîr)¹⁶²

Kadir Gecesi'nin Ramazanın hangi günü olduğu belli değildir. Hz. Peygamber, Kadir Gecesi'nin Ramazanın son on günü içinde aranmasını söylemektedir. Bu şekilde Müslümanlar, her geceyi Kadir Gecesi gibi ifa edecektir. Fâzıl, aşağıdaki beyitte Kadir Gecesi'nin Ramazan içinde saklı olmasına gönderme yapmaktadır:

159 - Enderunlu Fâzıl, *Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderûnî*, s. 23.

160 - Rahşan Gürel, *Enderunlu Vâsîf Dîvanı*, s. 270.

161 - Kezban Özyılmaz, *Kâmi Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, s. 293.

162 - Necdet Şengün, *Nazîr İbrahim ve Dîvânı*, s. 367.

Receb isminde o şehri güzele kandilim
 Leyle-i kadr-i visâli bana pinhân oldu (Enderunlu Fâzî)¹⁶³

11. Şeytanın Ramazanda Cehenneme Hapsedilmesi

Hız. Peygamber'in hadisinde de buyurduğu gibi bu ayda cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır ve şeytanlar zincilere bağlanır. Bu inanın yansımaları Ramazaniyelerde sıkça görmekteyiz:

Çilleye vesvesesiz girdi kapandı zâhid
 Habs olur tâ ramazân âhir olunca şeytân (Sâbit)¹⁶⁴
 Yohsa nefy itmek için anları küy-i 'ademe
 Oldı şeytân gibi habs itmege fermân bu gice (Seyyid Vehbî)¹⁶⁵
 Ol mâh-ı mu'azzam ki bu mâh içre şeyâtın
 Mü'minler için beste-i zencîr-girândır
 Şeytân ki berî oldı müsilmâna ezâdan
 İdlâl idecek şimdi hemân nev'-i bütândır (Enderunlu Fâzî)¹⁶⁶

Bu ay, rahmet ayıdır. Cehennem kapıları rahmet mumu ile mühürlenir, cennet ise en güzel bir şekilde süslenir:

Hudâ mühürledi tamuyı mûm-ı rahmet ile
 Müzeyyen oldı kamu bî-kusûr kasr-ı cinân (Zâti)¹⁶⁷

Sonuç

Çalışmamız vesilesiyle divan şiiri metinlerinin, yazıldıkları dönemin sosyal ve kültürel yapısı üzerinde tahlil olanağı verdiğini göstermeye çalıştık. Divan şairleri, yaşadıkları toplumun bütün hassasiyetlerini, duygu ve düşüncelerini kendi kaleminden aktarmaya çalışmıştır. Bunun en güzel örneklerinden biri de Ramazanı anlatan Ramazaniye türünde şiirlerdir.

163 - Enderunlu Fâzî, *Divân-ı Fâzîl Beg Enderûnî*, s. 109.

164 - Turgut Karacan, *Bosnalı Alaeddin Sâbit, Divan*, s. 302.

165 - *Vehbî (Seyyid) Divanı*, v. 81a.

166 - Enderunlu Fâzî, *Divân-ı Fâzîl Beg Enderûnî*, s. 27.

167 - Zâti, *Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü, No: 3418, v. 88b.

Ramazan, dinî bir vecibenin yerine getirildiği bir ay olmakla birlikte özellikle Türklerde sosyal ve kültürel hayata etkileri olan bir zaman dilimidir. Türkler, Ramazana mahsus birçok geleneksel uygulamalar, âdetler ve inanışları ile bu aya ayrı bir zenginlik ve güzellik katmıştır. Bu çerçevede divan şiirinde Ramazan, çoğunlukla kültürel ve folklorik boyutuyla işlenmiştir. Şairler, meşreblerince Ramazanı nazma dökmüşlerdir. Ramazan, bazı şairler tarafından ibadet ve Kur'ân ayı olarak görülürken bazıları için tütün, kahve ve meyden uzak olmayı gerektiren bu yüzden bayramı sabırsızlıkla beklenen bir ay olarak telakki edilmiştir.

Ramazaniyelerde anlatılan bu tür dinî, kültürel ve folklorik unsurlar, bizlere divan şiiri geleneğinin Osmanlı toplum hayatını anlamada ve yorumlamada önemli bir kaynak olduğunu da göstermektedir.

Kaynakça

- Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri Toplum Hayatı*, (hızl: Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1995.
- Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri İnsanlar, İnanışlar, Eğlence, Dil*, (hızl: Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay), Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 1995.
- AKKUŞ, Yasemin, *Benderli Cesârî'nin Divânı ve Divânçesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.
- AKSOYAK, İ. Hakkı, *Gelibolulu Mustafa Âli Divan*, Cilt: I, Harvard 2006.
- AKYÜZ, Kenan., *Fuzûlî Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1990.
- ARSLAN, Mehmet, *Ziver Paşa Divân ve Münşe'ât*, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 2009.
- ARSLAN, Mehmet Arslan- AKSOYAK, İ. Hakkı, *Haşmet Külliyyâtı*, Dilek Matbaacılık, Sivas 1994.
- ATEŞ, Ahmed, "Ramazan", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yay., Cilt: 9, Eskişehir 2001, s. 611-612.
- BAKİLER, Yavuz Bülent, *Yalmlık, Ayyıldız Matbaası*, Ankara 1972. Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey, *Bir Zamanlar İstanbul*, Tercüman 1001 Temel Eser. Tercüman Gazetesi Yay. İstanbul.
- BATUR, Atilla, *Sürûri Divanı, Hayatı, Sanatı, Eserleri, Divanı'nın Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2002.
- BİLGİN, Orhan, *Külliyyât-ı Şemsî (Divân-ı Hadikatü'l-Meânî)*, İstanbul 1990.
- BİLKAN, Ali Fuat, "Ramazaniyelerde Zihniyet Değişmelerinin İzleri", *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar*, L&M Yay, İstanbul 2006, s. 11-22.
- CANIM, Rıdvan, *Divan Edebiyatında Türler*, Grafiker Yay., Ankara 2010.

- ÇAĞLAYAN, Bünyamin, *Baharzâde Ferîde Hanım Divanı*, Ankara 2006.
- ÇAĞLI, Adnan, *Halîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1998.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed-TANYERİ, M. Ali, *Zatî Divanı*, Cilt: III, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1987.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, "Süleyman Nahîfî ve Fazîlet-i Savm (Zuhrü'l-Âhire) Adlı Eseri" *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul 1998, s. 317-334.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, "Edebiyatımızda Ramazan" *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul 1998, s. 691-695.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, "Dinî-Tasavvufî Edebiyatımızda Ramazan" *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, MEB Yay., İstanbul 1998, s. 697-701.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil, *Ramazannâme*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul ?.
- DANIŞAN, Tuğba, *Hâtif Ali Efendi Hayatı, Edebî Kişiliği, Dîvânının Tenkitli Metni*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2009.
- DURSUNOĞLU, Halit, "Klasik Türk Edebiyatında Ramazan Konulu Şiirler", *Atatürk Üniversitesi TAED*, Cilt: 10, Sayı: 22, 2003, s. 9-29.
- Enderunlu Fâzıl, *Dîvân-ı Fâzıl Beg Enderûnî*, Bulak 1258.
- ERDOĞAN, Mustafa, *Bursalı Rahmî ve Dîvânı*, Dergâh Yay., İstanbul 2011.
- ERSOY, Mehmet Akif, *Safahat*, (hzl: Ertuğrul Düздаğ), İnkılâp Yay., İstanbul 2003. *Fetevâ-i Hindîyye*, Cilt: 1, Matbaa-i Emîriyye, Bulak-Mısır 1276.
- GÜREL, Raşan, *Enderunlu Vâsıf Divanı*, Kitabevi Yay. İstanbul 2001.
- KADIOĞLU, İdris, *Lebîb-i Âmidî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2003.
- KAPLAN, Mahmut, *Hayriyye-i Nâbî*, AKM Yay., Ankara 2008.
- KARACAN, Turgut, *Bosnalı Alaeddin Sâbit, Divan*, Cumhuriyet Üniversitesi Yay., Sivas 1991.
- KARDAŞ, Mehmet Nuri, *Re'fet Mehmed Aziz'in Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2008.
- KAYAALP, İsa, *(Bahtî) Sultan Ahmed Divanı'nın Tahlili*, Kitabevi Yay., İstanbul 1999.
- KILIÇ, Filiz-MACÎT, Muhsin, *Türk Edebiyatında Ramazan Şiirleri*, TDV Yay., Ankara 1995.
- KÜÇÜK, Sabahattin, *Bâkî Dîvânı*, TDK Yay., Ankara 1994.
- MACÎT, Muhsin, *Nedim Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1997. Mehmed Fevzî Efendi, *Revâiyihü'l-Fevâiyih Fî Senâiyihü'l-Medâiyih*, İstanbul (Baskı tarihi yok). Mehmed Sıdkî, *Şinâver Dîvânçesi*, İstanbul 1330.
- MENGİ, Mine, *Mesîhî Divanı*, AKM Yay., Ankara 1995.
- OKUYUCU, Cihan, *Cinânî, Hayatı, Eserleri, Dîvânının Tenkidli Metni*, TDK Yay., Ankara 1994.
- ORTAYLI, İlber, *Tanzimattan Sonra Mahallî İdareler (1840-1878)*, TODAİE Yay., Ankara 1974.

- ÖZBİLGİN, Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmâniyye*, İz Yayıncılık, İstanbul 2007.
- ÖZDİNGİŞ, Vicdan, *Sabih, Hayati, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni*, Cilt: I, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1998.
- ÖZÇELİK, Mustafa, “Tasavvuf Şiirinde Ramazan”, *Somuncu Baba İlim Kültür ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 83, Eylül 2007, s. 64-67.
- ÖZTEKİN, Özge, *Çelebizâde Âsım Divan*, Ürün Yay., Ankara 2010.
- ÖZYILMAZ, Kezban, *Kâmî Hayati, Eserleri, Edebi Kişiliği ve Divânı'nun Tenkidli Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yay., Konya 1994.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, MEB Yay., İstanbul 2004.
- PARMAKSIZOĞLU, İsmet, “Ramazan ve Ramazan Bayramı”, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: 27, MEB Yay., Ankara 1978.
- PEKOLCAY, Necla, vd., *İslâmî Türk Edebiyatında Şekil ve Nev'ilere Giriş*, Kitabevi Yay., İstanbul 2000.
- SUKAN, Murat, *Seyyid Mehmed Vahyî Divânı'nın Bilimsel Yayını İle Eserin Şekil ve Muhteva Bakımından İncelenmesi*, Cilt: I, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.
- ŞENGÜN, Necdet, *Nazîr İbrahim ve Divânı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006.
- ÜNVER, A. Süheyl, “Ramazan Medeniyeti”, *Diyanet İşleri Reisliği 1960 Yıllığı*, 1960.
- TARLAN, Ali Nihat, *Necatî Beg Divanı*, Akçağ Yay., Ankara 1992. Tefvik Fikret, *Rübâb-ı Şikeste*, (hzl: Abdullah Uçman, Hasan Akay), Çağrı Yay., İstanbul 2007. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, “Ramazan”, Dergâh Yay., Cilt: 7, İstanbul, s. 275-277.
- VARIŞOĞLU, Mehmet Celal, *Hâtem Hayati, Edebi Şahsiyeti, Divanının Tenkidli Metni ve İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1997. *Vehbî (Seyyid) Divanı*, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, No: EH 1640.
- Yahya Kemal, *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü Yay., İstanbul 2002.
- YAZICI, Nesimi, “Ramazan Tenbihnâmeleri”, *AÜİFD*, XLVI, Sayı: 11, 2005, s. 1-11.
- YILDIZ, Alim, *Ahmed Hamdi Divânı*, Buruciye Yay., Sivas 2011.
- YORULMAZ, Hüseyin, *Koca Râgıb Paşa Divânı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.
- YÜKSEL, Sedit, “Eski Edebiyatımızda Ramazan”, *Türkoloji Dergisi*, Sayı: VIII, Ankara 1977. Zâtî, *Mecmû'a-i Kasâ'id-i Türkiyye*, Süleymaniye Kütüphanesi Halet Efendi Bölümü, No: 3418.

RAMAZANI DİVAN ŞİİRİ METİNLERİNDEN OKUMAK

Hakan YETİŞ

Özet

Ramazan ayının inanç, kültür ve gelenek anlamındaki zengin birikiminin, özellikle dil ve edebiyatımıza önemli yansımaları olmuştur. Öyle ki kültür ve edebiyatımızda Ramazan ayıyla ilgili olarak atasözleri, deyimler, maniler, ilahiler ve hatta fıkralar ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti döneminde bu zengin birikim, kendine mahsus bir Ramazan kültürü ve medeniyeti oluşturmuştur.

Bu kültürün edebiyatımıza yansımalarından biri de divan şiirinde “Ramazaniye” olarak bilinen nazım türü olmuştur. Genellikle manzum olarak ve kaside biçiminde yazılan Ramazaniyelerde; Ramazanın gelişi, fazileti, oruç, camiler, Ramazan sofuları, tiryakiler, mahyalar, kandiller, iftar ve sahur sofraları, kadir gecesi gibi birçok konu işlenmiştir. Bir anlamda Osmanlı toplumunun Ramazan ayındaki her türlü faaliyeti ve bu aya ait uygulamaları beyitler vasıtasıyla dile getirilmiştir. Bu bakımdan Ramazan, oruç ve bu çerçeve içinde ele alınacak her konu ve temayı işleyen Ramazaniyelerdeki bu unsurların tespiti, divan şairinin gözüyle Osmanlı toplumundaki Ramazan algısını göstermesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı kültürü, Ramazan, divan şiiri, Ramazaniye.

READING THE RAMADAN FROM THE DIVAN POETRY

Hakan YETİŞ

Abstract

The month of Ramadan's belief, cultural and traditional rich accumulation have a reflection especially on our language and literature. Thus, in our culture and literature, proverbs, idioms, hymns about Ramadan month and even anecdotes came on the scene. This rich accumulation formed a unique culture of Ramadan and civilization in the Ottoman Empire period.

This culture's one of the reflections on our literature is known as a Ramazaniye that is a type of verse. Generally, at Ramazaniye that was written in verse and kasida, coming of Ramadan, virtue, fast, mosques, ridge tiles, kerosene lamps, table of breaking fast and taken meal, the night of power were penetrated. Namely, Ottoman societies' every kind of activity and practice at Ramadan were expressed by means of couplets. In this respect, Ramadan, fast and every kind of topic and theme are penetrated at Ramazaniye and these elements' fix is important according to divan poet. Because it shows the perception of Ramadan at Ottoman society.

Key Words: Ottoman culture, Ramadan, divan poetry, Ramazaniye.